

अध्यात्म

वर्ष : १

अंक : ३

दिसम्बर-१९७६

With Best Compliments From :-

“ જીવ અને શિવના મિલન માટે
સાધનારૂપ સેતુની આવશ્યકતા છે. ”

-શ્રી યોગેશ્વરજી

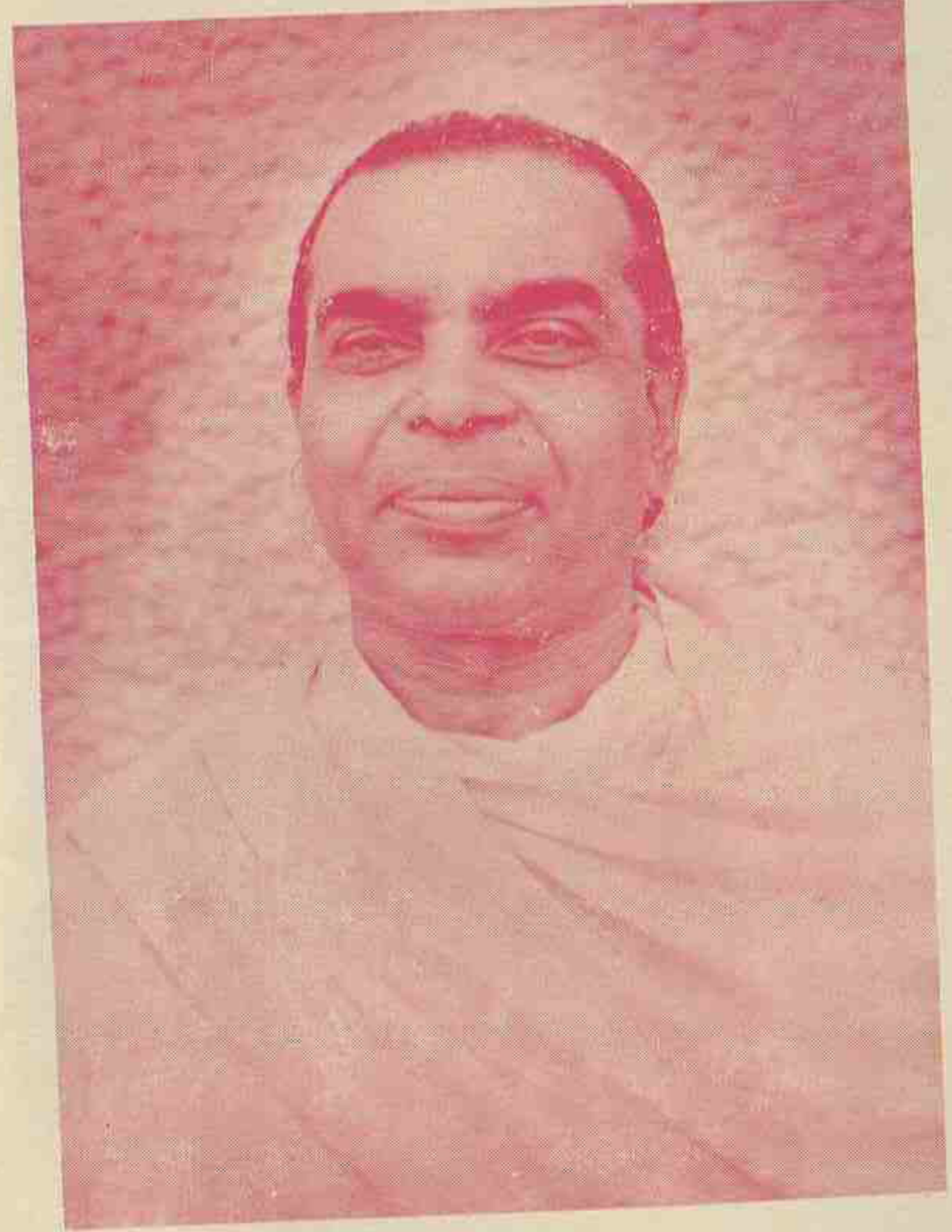
Manilal M. Mistri

B. E. (Civil)

ENGINEER & CONTRACTOR

*Specialist of Bridge Construction
and Bored Pile Foundation*

Jain Society
NAVSARI
Phone : 216

મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજી

योगेश्वर भावडी रे
- श्री सर्वेश्वरी

योगेश्वर भावडी रे
जन्मो जन्मनी,
पुण्य पुणे भणेवी,
पहेरावी जेणे पावडी रे
लवन-वन मडी.....
प्रभुना प्रेमनी पावडी पहेरावी,
पगलां पडावे धीरे धीरे,
पकडीने जांय मारी.

युवानी धनगनती आवी लवननी,
ज्ञानहीप त्यां अकटावी,
प्रभु पथे मने वाणी. — योगेश्वर०

श्यामल रुपधरी सृष्टि सज्जवी,
स्नेहल सूर संजणावी,
स्नेहल सुधा पाई,
अमृते लरेली अनुरागे मडेवी,
प्रेमनी पावन मूर्ति,
प्रसन्नतानी सृष्टि. — योगेश्वर०

लवनवाटनी पावन परणडी
प्रेमना पान करावी संतुष्ट करी देती,
वसमा वियोगने भीटावी हे मारी,
वहालनी वर्षा वरसावी
अडे ले समावी. — योगेश्वर०

मधुराधिपते रखिलं मधुरम् ।

सुंदरताना अधिपति लगवान कृष्णुनुं सर्व कांछ मधुरञ्छे.
— श्रीमद् वल्लभाचार्य

मे. आर. आसुतोप एन्ड कंपनी

लाती अणर, लावनगर
फोन : ५३२० ग्राम : आसुतोप

: स्टोकीस्ट :

* झारमीका	* एम. एम. रणर झाम
* प्लायवुड	* इवीकेल
* चारमिनार सीमेन्ट शीटस	* भीरा प्रेसर कुकर्स
* अडवाणी वेल्डींग रोडज	* डेव्हीनेटर रेड्डीनेटर्स
* इंधनर एर-कन्डीशनर्स	* वी. आर्. पी. लगेज

ભાવનગર ડિસ્ટ્રિક્ટ કો-ઓપ. બેંક લિ.

૧૩, ગંગાજળિયા તળાવ : ભાવનગર. ફોન નં. ૩૩૨૪-૨૫-૨૬

- ★ દરેક પ્રકારની થાપણો સ્વીકારવામાં આવે છે.
- ★ કેન્દ્ર સરકારની ડિપોઝીટ ઇન્સ્યુરન્સ સ્કીમ થાપણુ-દારોની વધુ સલામતી માટે આ બેંકને લાગુ પાડવામાં આવી છે.
- ★ કૃષિ અને લઘુ ઉદ્યોગને ખાસ ઓછા વ્યાજના દરે આમપ્રદેશ અને શહેરનાં તમામ સ્તરોના લોકોને મંડળીઓ મારફત ધીરાણ કરવામાં આવે છે.
- ★ આપની થાપણુ આ બેંકમાં મૂકી વધુ વ્યાજ અને સાથે સલામતી મેળવો.

દલસુખભાઈ પટેલ
ચેરમેન

જયવંતસિંહ જાડેજા
મેનેજિંગ ડાયરેક્ટર

કાંતિલાલ પારેખ
મેનેજર

વર્ષ : ૨
અંક : ૩
છટકે રા. ૧-૨૫

અધ્યાત્મ

વાર્ષિક લવાજમ
દેશમાં રા. ૧૨-૦
વિદેશમાં ૧૦૦ રા.
(વિમાનથી)

આધ્યાત્મિક વિકાસની નવી જ શક્તિજ ખોલતું ગુજરાતી માસિક

સંસ્થાપક :

પ. પૂ. યોગેશ્વરજી
સર્વમંગલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ
મણીનગર, અમદાવાદ-૮

તંત્રી-સંપાદક :

શ્રી નારાયણ હ. જાની

સહસંપાદક :

શ્રી નાનુરામ દુધરેજિયા
શ્રી માર્કલાલભાઈ છાટખાર
શ્રી મણિભાઈ સી. શાહ

સલાહકાર મંડળ :

શ્રી સર્વેશ્વરીદેવી (પૂ. સરોજબેન)
શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ
(ભાવનગર)

શ્રી વિક્રમ પંડ્યા (મુંબઈ)

શ્રી બાલુભાઈ વ્હોરા (અમદાવાદ)

શ્રી જી. વી. શાહ (મુંબઈ)

શ્રી શાંતિભાઈ કનેરીયા (રાજકોટ)

શ્રી રાજેશભાઈ કાપડિયા (ભાવનગર)

પ્રકાશન અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

'અધ્યાત્મ' પ્લોટ નં. ૧૬૮૮ બી
સરદારનગર, ભાવનગર-૩૬૪ ૦૦૧

તંત્રી, મુદ્રક અને પ્રકાશક :

નારાયણ હ. જાની

મુદ્રણસ્થાન :

સરસ્વતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
સ્ટેશન રોડ, ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

‘અધ્યાત્મ’ અંગે સૂચનો

ગ્રાહકોને : ગ્રાહક નંબર સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવો.

● ‘અધ્યાત્મ’ જે આપને ગમ્યું હોય તે આપના પરિચિત વર્ગમાં તેના ગ્રાહકો વધે તેવું આપ કરતા રહેશે.

● ‘અધ્યાત્મ’ દર માસની દસમી તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે. કોઈ કારણે એકાદ અડવાડિયા સુધી અંક ન મળે તે સ્થાનિક ટપાલ કચેરીમાં તપાસ કર્યા પછી અત્રે જણાવવું. સિલિકમાં હશે તે જરૂર મોકલી અપાશે.

● પત્રવહેવાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર લખવાથી વધુ સરળતા રહેશે.

● ‘અધ્યાત્મ’ અંગે કોઈ સૂચનો કરવાનાં હોય તે નિઃસંકોચ કરવા અનુરોધ છે.

● દર મહિનાની તા. ૮ સુધીમાં જે ગ્રાહકોના નામ મળી જશે, તેમને તા. ૧૦મીએ અંક રવાના કરવામાં આવશે.

અનુક્રમ

બ્રાહ્મી સ્થિતિ	૫	શ્રી યોગેશ્વરજી
બલ દાઓ	૭	કવિવર ટાંગોર
સાધુમહિમા - સંત દાદુ	૯	—
ગુરુભક્તિ	૧૧	સ્વામી મુક્તાનંદ પરમહંસ
વસુધારાને વૈરાગી	૧૨	શ્રી યોગેશ્વરજી
હલાસન	૧૬	શ્રી મણિભાઈ શાહ
ક્રિયાયોગ	૧૯	શ્રી યોગેશ્વરજી
શ્રેયયાત્રા-૩	૨૩	શ્રી ભાઈલાલભાઈ છાટપાર
ગોદાવરી માતાને મેળાપ	૨૮	—
આ જીવનના પુણ્ય પ્રતાપે	૩૩	શ્રી યોગેશ્વરજી
તું મહાકાવ્ય	૩૩	શ્રી હરિહર ભટ્ટ
મારું ધર	૩૪	શ્રી રણજીત પટેલ (અનામી)
"અધ્યાત્મ"ના પ્રાગલ્ભ્યને-	૩૫	શ્રી મધુરમ્
કૃપાની વર્ષા	૩૬	શ્રી મુકુંદરાય પારાશર્ય
સિદ્ધ્યાયા સુંદરનાથજી	૩૮	—
રામે જીવનરાહ પલટાવ્યો	૪૩	શ્રી રવિવદન મહેતા
મિતાક્ષરી પ્રશ્નોત્તરી	૫૧	શ્રી યોગેશ્વરજી
જ્ઞાન અને વ્યવહાર	૫૩	—
રોજનીશીનાં પાનાં	૫૬	શ્રી હર્ષદભાઈ મહેતા
સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરવું છે?	૬૦	શ્રી નાનુરામ દુધરેળિયા

અધ્યાત્મ

વરદ હસ્ત પ્રભુ તમારો, સદાય રહેજો જીવનસહારો

વર્ષ : ૧

ડીસેમ્બર-૧૯૭૯

અંક : ૩

બ્રાહ્મી સ્થિતિ

શ્રી યોગેશ્વરજી

ભગવાન કૃષ્ણે ગીતાના બીજા અધ્યાયના છેલ્લા શ્લોકમાં કહ્યું છે :

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥

હું પાર્થ, આ બ્રાહ્મી સ્થિતિ છે. એને પામ્યા પછી માનવને મોહ નથી થતો. અગ્નિને ઉઘેઈ નથી લાગતી, મહામણિને મેલ નથી લાગતો., લોહું પારસના સ્પર્શે સુવર્ણ બની જાય તે પછી તેને કાટ નથી ચડતો. તેવી રીતે સ્થિતપ્રજ્ઞનું મન અને અંતર અહર્નિશ નિર્મોહ રહે છે.

એ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે એ બ્રાહ્મી સ્થિતિમાં અથવા સ્થિતપ્રજ્ઞશામાં સમસ્ત જીવન દરમિયાન સ્થિતિ ના કરી શકાય અને જે જીવનના અંતસમયે - અંતકાળે પણ પ્રતિષ્ઠિત બની શકાય તો પરમાત્માના અલૌકિક અનુગ્રહથી મુક્તિનો મહાનંદ મેળવીને કૃતાર્થ થવાય છે.

એ વિધાનમાં ઉદારતા તથા વિશાળતા બંને ટપકે છે. પૂર્ણતાના પ્રવેશદ્વારને, મુક્તિના મંગલમંદિરને, સદાને માટે સૌ કોઈને સારું પુણ્ય રાખવામાં આવ્યું છે. સમસ્ત જીવન દરમિયાન કોઈ કારણે કોઈ સાધના ના થઈ હોય તોપણ કશું જ બગડી ગયું નથી.

જીવનવિકાસનું આરણ્યું અંધ થયું નથી, એવું સૂચવવામાં આવ્યું છે. જીવન છે, છેલ્લો શ્વાસ છે ત્યાં સુધી હાથમાં બાજુ છે. માટે હિંમત હારવાને બદલે, આશાને છોડવાને બદલે, જીવનની સુધારણાનો, આત્મવિકાસનો અંતિમ પ્રામાણિકતાપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરી લો. એવું એમાં અસાત આશ્વાસન આપવામાં આવ્યું છે. જીવન જાગૃતિ-પૂર્વકની સાધના સિવાય અમ જ વહી ગયું હોય તોપણ છેક છેલ્લી ઘડીએ જાગીને પરમાત્માની કૃપા મેળવી શકાય છે. એ સંબંધમાં મહારાજ પરીક્ષિતનું ઉદાહરણ ઉત્તમ છે. પરીક્ષિતને શર્માક મુનિના સુપુત્ર ઋગ્વીના શાપ મળ્યો ત્યારે એમની પાસે વિશેષ વખત ન હતો રહ્યો, તોપણ એ સમયને સુવર્ણ સમય સમજીને એમણે સ્વનામધન્ય સંતાશરોમાંથી શુકદેવજીના શ્રામુખથી લાગવતનું અવળું કરીને અંતકાળે ભગવાનમાં સ્થિતિ કરી અને મુક્ત મેળવ્યા. એવી રીતે અંતકાળે ભગવાનમાં સ્થિતિ કરીને કોઈ પણ ધન્ય બની શકે છે.

અંતકાલેડપિ એટલે 'અંતકાળે પણ' શબ્દોનો ખાંજો પણ અર્થ છે. જીવન દરમિયાન તપ, વ્રત, સાધના અથવા આરાધનાથી ઉત્તમ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ કરી હોય એમણે પણ અંતકાલે જાગૃત રહેવું જરૂરી છે. અંતકાળે જ કોઈ કારણે બગડી જાય તો મુક્તિને મેળવવામાં મુશ્કેલી ઊભી થાય છે. એવા પુરુષોએ અંતકાળે પણ જીવનના સાનેરીકાળ સમજીને સાવધાન રહેવું જોઈએ. લાગવતમાં રાજપિ ભરતનું ઉદાહરણ જાણી જોવું છે. ભરતજી અંતકાળે મૃગ-શાવકમાં આસક્તિ અથવા મમતા થવાથી કર્મધર્મ સાધનાત્મક અનુષ્ઠાન અને પરમાત્માની નિષ્ઠામાંથી ચલિત થઈ ગયા તો એમને મુક્તિ મેળવાને બદલે પુનર્જન્મ લેવો પડ્યો. મહાનતાના ગમે તેવા સુમેરુ શિખર પર પહોંચ્યા પછી પણ મનોવૃત્તિ તથા નિષ્ઠા છેવટ સુધી પરમાત્મામાં જ જોડાયેલી રાખવાની આવશ્યકતા છે. સાધકે શરૂઆતમાં જાગૃત રહેવું પડે છે. અને પાછળથી આત્મજાગૃતિ એને માટે સહજ બની જાય છે. જીવનમાં સ્વાભાવિક રીતે જડાયેલી કે સહજ બનેલી જાગૃતિથી મોહ નથી થતો. મોહ થવાનો સંભવ નથી રહેતો.

★
'બલ દાઓ'

-કવિવર ટાગોર

બલ દાઓ મોરે બલ દાઓ પ્રાણે દાઓ મોરે શર્કાત
સકલ હૃદય હુદાયે તોમારે કોરિતે પ્રણીત.
સરલ સુપથ ભમિતે સખ અપકાર ક્ષમિત
સર્વ ગર્વ દામિતે ખર્વ કોરિતે કુમિત.
હૃદયે તોમારે યુજિતે જીવને તોમાર પૂજિતે
તોમાર માજારે ખુજિતે ચિત્તે ચિર-ખસિત.
તખ કાજ શિરે બાહિતે સંસારતાપ સહિતે
ભવ કોલાહલે રહિતે નિરવે કરિતે ભક્તિ.
તોમાર વિશ્વછમિતે તખ પ્રેમરૂપ લભિતે
અહ તારા શરી રવિતે હોરિતે તોમાર આરતી.
વચન મનેર અશિતે કુખિતે તોમાર જ્યોતિતે
સુખેદુઃખે લાભે ક્ષતિને શુનિતે તોમાર ભારતી.

બળ આપો હે પ્રભુ, મને બળ આપો. મારા પ્રાણને શક્તિવંત કરો. મારા સમગ્ર હૃદયને તમારા ચરણે ધરી તમને પ્રણિપાત કરવાની મને શક્તિ આપો.

મરણ સન્માર્ગે ચાલવાનું અને બધા અપકારો મહન કરીને તે માફ કરવાનું મને બળ આપો અને જ્યારે જ્યારે ગર્વ, અહંકાર કે ક્રુધાદિ ભ્રમણે ત્યારે તેને દમન કરવાનું મને સામર્થ્ય આપો.

હૃદયમાં તમારો પરિચય પામવાનું અને જીવનમાં તમારી પૂજા કરવાનું મને બળ આપો અને તમારામાં જ મારા ચિત્તની ચિરપ્રતિષ્ઠા કરવાની મને શક્તિ આપો.

તમારા કામને ભાર માથે ઉપાડી લઈ સંસારતાપ સહન કરતાં કરતાં ભવકોલાહલમાં શાંતિથી તમારી ભક્તિ કરવાનું મને બળ આપો.

તમારા આ વિશ્વચિત્રપટમાં તમારા પ્રેમરૂપનું દર્શન પામું તેમ જ સૂર્યચંદ્ર ને ગ્રહતારામાં તમારી આરતી ઉતારાતી નિહાળું એવી મને શક્તિ આપો.

વાણી અને મનને પેલે પાર તમારી જ્યોતિમાં રૂપી જવાની અને લાભહાનિમાં તેમ જ સુખદુઃખમાં તમારી જ વાણી સાંભળતો રહું એવી મને શક્તિ આપો.

(ગદ્ય અનુવાદ : શ્રી મણિભાઈ શાહ)

ધૃશ્વર માટે તલસાટ

લોકો કોઈનું મરણ થાય છે તો ઘડાના ઘડા ભરાય એટલાં આંસુ ઠાલવે છે. ધંધામાં તુકસાત જતાં કે પ્રિયજનનો વિયોગ થતાં પણ એટલું જ આક્રંદ કરે છે. પરંતુ ધૃશ્વરને માટે સાચા દિલથી એક આંસુ પણ કોણ પાડે છે? એને માટે કોણ તલસે છે કે રડે છે? પછી ધૃશ્વર ક્યાંથી મળે? એને જે અંતરના અંતરતમમાંથી ચાહે તે પોકારે તેને તે જરૂર મળે છે.

— શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ

સાધુમહિમા - સંત દાદુ

સંત દયાળુ દાદુ બાલે મુસલમાન અને ધંધે પીંજરા હતા.

પરંતુ પૂર્વજન્મના ઉચ્ચોચ સંસ્કારોને લીધે એમને સાધુસંગમાં ને સત્સંગમાં પ્રીતિ હતી. વળી સાધનાને પરિણામે એમનામાં અસાધારણ આત્મિક દૃષ્ટિ ખીલી હતી. આથી એમની વાણીમાં ભક્તિ, તત્ત્વજ્ઞાન, રહસ્યવાદ ને જીવનના મર્મનું દર્શન થાય છે.

એમણે શાસ્ત્રજ્ઞાન કરતાં આત્માની અનુભૂતિને જ વિશેષ મહત્ત્વ આપ્યું છે. વળી બાલિ અને ધર્મના ભેદોથી પરબની બધાંને પરસ્પર ભાઈચારાથી જીવવાનો એમણે ઉપદેશ આપ્યો છે.

એમની દૃષ્ટિએ ભગવાનનું ધામ મનુષ્યના અંતરમાં જ રહેલું છે ને તેને પ્રેમથી પામી શકાય છે. વળી ભગવાનની વિશ્વસેવા સાથે પોતાના કર્તાવ્યનો સુમેળ બેસાડવાથી જીવન “યોગ” બને છે. એમણે સંસારનો ત્યાગ કર્યા વિના, ગૃહસ્થજીવન સ્વીકારી, ઈશ્વરભક્તિ ને સાધના કરી હતી.

એમની નેમ-હિંદુ અને મુસલમાન તેમ જ બીજા ધર્મોને એક ઉદાર મૈત્રીની ગાંઠે બેડવાની હતી.

પ્રેમ, ભક્તિ, ગુરુ તેમ જ જીવનની મહત્ત્વની બાબતો ઉપર એમણે અનેક સાખીઓ લખી છે. અહીં ‘સાધુમહિમા’ વિષે તેમણે લખેલ સાખીઓ રજૂ કરી છે. એમની વાણી સરળ છતાં ગંભીર, ઉદાત્ત ને કાવ્યમય છે.

રૂખ ગિરિખ વનરાઈ સખ ચંદન પાસે હોઈ,
દાદુ બાસ લગાઈ કરિ કિયે સુગંધ સોઈ.

વૃક્ષો અને વનસ્પતિ જે ચંદનના ઝાડ પાસે રહે તો હે દાદુ, તે ચંદનવૃક્ષ પોતાની સુગંધથી એ બધાને સુગંધિત કરી દે છે.

સાધુ નદીજલ રામરસ તહાં પખાલૈ અંગ,
દાદુ નિરમલ મલ ગયા સાધુજનકે સંગ.

સાધુઓ નદીરૂપ છે અને એમનો ભગવતરસ એ નદીનું જલ છે. હે દાદુ, ત્યાં જઈને એમાં સ્નાન કરવાથી બધો મેલ ધોવાઈ જાય છે અને નિર્માળ થઈ એ છીએ.

સાધુ મિલૈ તળ ઉપજૈ પ્રેમભક્તિ રુચિ હોઈ,
દાદુ સંગતિ સાધુકી દયા કરી દેવૈ સોઈ.

સાધુઓનો સંગ મળે તો જ પ્રેમ અને ભક્તિ પ્રગટે છે. પ્રેમ અને ભક્તિની રુચિ પણ ત્યારે જ ઊપજે છે. સાધુનો સંગ કરવાથી હે દાદુ, સાધુની દયાથી, એમના સત્સંગથી પ્રેમભક્તિ પ્રગટે છે.

સાધુ મિલૈ તળ ઉપજૈ હિરદય હરિકી પ્યાસ,
દાદુ સંગતિ સાધુકી અવિગતિ પુરવૈ આસ.

સાધુ મળે તો જ ભગવાન માટે અંતરમાં તાલાવેલી જાગે છે. હે દાદુ, સાધુના સત્સંગને પ્રતાપે જ અંતરની અગમ્ય ને અપાર આકાંક્ષા પૂર્ણ થાય છે.

દાદુ પાયા પ્રેમરસ સાધુ સંગતિ માંહિ,
ફિરી ફિરી દેખૈ લોક સળ યહુ રસ કતહુ નાહિ.

સાધુની સંગતિમાં દાદુ પ્રેમરસ પામ્યો છે. બીજા બધા લોકમાં હું ફિરી વળ્યો છું પણ આ રસ ક્યાંય મળ્યો નથી.

સરગ ન શીતલ હોઈ મન ચંદ ન ચંદન પાસ,
સીતલ સંગત સાધુકી કીજૈ દાદુ દાસ.

સ્વર્ગથી મનને શાંતિ થતી નથી કે ચંદ્ર અને ચંદનથી પણ મન શાંત થતું નથી. કેવળ સાધુસંગમાં જ શાંતિ છે માટે હે દાદુ, નમ્ર થઈને તું સાધુનો સંગ કર.

દાદુ તેડા ફરતૈ અવિગતિકા આરાધ,
મનસા વાચા કરમણા દાદુ સંગતિ સાધ.

અનિર્વચનીયની તારી સાધનામાં જે તારે સુદ્ધર અને અજ્ઞેય ધામમાંથી તેમને નજીક લાવવા હોય અને પ્રલક્ષ કરવા હોય તો હે દાદુ, તું સાધુનો સંગ કર.

ગુરુભક્તિ

શિષ્યે પૂર્ણ ગુરુભક્તિ કેળવવી જોઈએ, એટલે કે તેને ગુરુ પ્રત્યે શુદ્ધ પ્રેમ હોવો જોઈએ. મન, વાણી અને કાયાથી જે ગુરુનું સન્માન અને સેવા કરે છે, જે બદલામાં કશું માગતો નથી, જે ગુરુની આજ્ઞાનું પૂર્ણતયા પાલન કરવામાં તત્પર છે, જે સદા ગુરુનાં ચિંતનમાં મગ્ન રહે છે, તેવો શિષ્ય સંપૂર્ણપણે ઈશ્વરના આશીર્વાદનો ભાગી થાય છે. તેને બધી સિદ્ધિ વરે છે, બધા મંત્રો ફળે છે. આવો શિષ્ય ગૃહસ્થ હોય તો તે પત્ની અને બાળકોની વચ્ચે રહીને પણ, પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એથી ઊલટું, જે તેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો હોય તો તે સહેલાઈથી દિવ્ય આત્મસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે કે જેની ઈચ્છાથી તેણે સર્વ કાંઈ છોડી દીધું છે. આમ સદ્શિષ્ય અને તેના પ્યારા ગુરુદેવ વચ્ચેનો સંબંધ એ જ અમરત્વ છે, ગુરુભક્તિનું આ સર્વોચ્ચ શિખર છે. આ પૂર્ણતા પરમ સ્પૃહણીય છે.

—સ્વામી મુક્તાનંદ પરમહંસ

વસુધારાનો વૈરાગી

શ્રી યોગેશ્વરજી

એક દિવસ લોજન કરીને હું ધર્મશાળામાં આરામ કરતા હતા. ત્યાં તો મારા ઓરડાનું બારણું ઊઘડ્યું અને એક કૃશ કાયાવાળા કાળી શાહી જેવા દેખાતા યુવાન સાધુએ અંદર પ્રવેશ કર્યો. મેં તેમને આદરપૂર્વક આસન આપ્યું. મને લાગ્યું કે તે ગુજરાતી હશે એટલે આ ધર્મશાળામાં કોઈના કહવાથી આવ્યા હશે ને મને મેનેજર બાણીને મારી સાથે વાત કરવા માગતા હશે.

મારી કલ્પના અમારી વાતચીત પરથી સાચી નીકળી. તે યુવાન મૂળ સૌરાષ્ટ્રના નિવાસી હતા. બાળપણમાં તે ઘર છોડીને નીકળી ગયેલા. તેમની ઉંમર વધારેમાં વધારે વીસ વરસની હશે. તેમના શરીર ઉપર એકમાત્ર લંગોટી હતી. તેના પર કાળી કફની પહેરેલી. માથા પર નાની જટા ને કાનમાં કુંડલ તેમની શોભામાં વધારો કરતા. તેમની મુખાકૃતિ છેક જ કાળી પણ આંખો તેજસ્વી હતી. તેમનો ઉપલક પારચય બહુ પછી મેં તેમને પ્રશ્ન કર્યો : 'હાલ તમે ક્યાં રહો છો ને ક્યાંથી આવો છો?'

તેમણે ઉત્તર આપ્યો, 'વસુધારા રહું છું ને ત્યાંથી જ આવી રહ્યો છું. વસુધારા બહરીનાથથી લગભગ છ મહિના દૂર છે.'

'ત્યાં કેવી રીતે પહોંચી ગયા?' મારી જિજ્ઞાસા વધી. 'સંસ્કારને લીધે.' તેમણે કહેવા માંડ્યું, 'ફરતો ફરતો બહરીનાથ ગયો, ત્યારે ત્યાંની સુંદરતાને બંધને ત્યાં રહેવાનું મન થઈ ગયું. મંદિરનો પટ બંધ થઈ ગયો તોપણ હું તો ત્યાં જ રોકાઈ ગયો. બેત્રણ બીજા સાધુ પણ ત્યાં રહેતા

હતા. તેમની સૂચનાથી હું તેમની પાસે વસુધારાની ગુફામાં રહેવા માંડ્યો.'

'પણ ત્યાં તો ઘણી પ્રખર ઠંડી હશે. વળી ખાવા-પીવાનું સાધન પણ નહિ ત્યાં તમને કેવી રીતે શાવે છે?' મેં પ્રશ્ન કર્યો.

'વાત સાચી છે,' તેમણે કહેવા માંડ્યું, 'પણ ખામ મુશ્કેલી જેવું નથી. વસુધારાની પાસેના પ્રદેશમાં એક બતની જડીબુટ્ટી થાય છે. તેનું સેવન કરવાથી લગભગ ૪૦ દિવસ ભૂખ લાગતી નથી. ત્યાંના અનુભવી મહાત્માઓએ મને તે બુટ્ટી બતાવીને તેને વાપરવાની વિધિનું જ્ઞાન આપ્યું, એટલે મારી ચિંતા દૂર થઈ. બહરીનાથના પ્રદેશમાં એવી કેટલીય બુટ્ટીઓ થાય છે. એક બીજી બુટ્ટી છે, તેની અમુક વિધિ-પૂર્વક ભસ્મ બનાવીને તેનું સેવન કરવાથી ને તેના રસને શરીરે ચોપડવાથી એટલી બધી ગરમી ઉત્પન્ન થાય છે કે બરફ પર ઉઘાડા પગે ચાલવામાં આવે તોપણ ઠંડી ના લાગે. બરફ ઉપર સૂઈ જઈએ તોપણ કાંઈ જ થાય નહિ. એ બુટ્ટીની મદદથી કેટલાક સંતો બરફના ટૂંકા માર્ગે થઈને બહરીનાથથી કેદારનાથ વચ્ચે આવવા કરે છે.

એમ કહીને તેમણે ખલે લટકાવેલી નાની થેલી કાઢી, અને મને બન્ને પ્રકારની જડીબુટ્ટી બતાવી. મને તેથી આનંદ થયો. તેમણે કહ્યું કે ઔષધિસેવનથી ભૂખ લાગતી નથી, પણ લાંબેગાળે શરીર જરા અશક્ત જરૂર થાય છે. એટલે તદ્દન એકાંત પ્રદેશમાં ન છૂટકે જ તેનો ઉપયોગ કરવો સારો.'

અમે પ્રાણાયામની વાતો કરી. તેમણે મને કહ્યું : 'તમે મારી સાથે ચાલો. આપણે વસુધારા રહીશું. હું તમને ઔષધિ બતાવી દઈશ.'

મેં કહ્યું : 'હાલ તો અનુકૂળતા નથી. ભગવાન કરશે તો ભવિષ્યમાં તે તરફ આવવાનું થતાં મળીશું.' મારે મન સાધારણ ઔષધ કરતાં ઈશ્વરની પ્રેમરૂપી ઔષધિની કિંમત વધારે હતી ને મારામાં એની જ ઝંખના જાગેલી. તેની પ્રાપ્તિ થતાં છુવન ધન્ય બની જાય છે, તેની મને ખબર હતી.

અત્યંત આગ્રહ કરીને મેં તેમને પાશેર જેટલું દૂધ પાચું ને તે વિદાય થયા. બહરીનાથ જતાં અધવચ્ચે માંદા પડવાથી તે પાછા આવ્યા. પછી તો આજ સુધીમાં મારે ત્રણ વાર બહરીનાથ જવાનું થયું. એક વાર વસુધારાની મુલાકાત પણ લીધી, પણ એ આકર્ષક ને તેજસ્વી યુવાન વૈરાગીનાં દર્શન કરવાનો પ્રસંગ નથી મળ્યો. તે હશે કે નહિ ને હશે તો ક્યાં હશે, એ એક ઈશ્વર જ જાણે છે. આજે તે બાલયોગીનું સ્મરણ કરતાં અંતર આનંદથી ઊભરાઈ જાય છે. પ્રભુની કૃપા વિના એવા બાળપ્રહ્લ્યાચારી યોગીપુરુષનું દર્શન આ યુગમાં ખરખર અશક્ય છે. દુર્લભ તો છે જ.

ભારતવર્ષને માટે બાળયોગીની વાત કાંઈ નવી નથી. સંસ્કૃતિનો ઉપાકાલ શરૂ થયો ત્યારથી તે અત્યાર સુધી આ દેશમાં બાળપ્રહ્લ્યાચારી ને યોગીપુરુષો પાકતા જ રહ્યા છે. સંસારના પદાર્થોમાંથી મનને પાછું વાળી પરમાત્મામાં બાળપણથી જ પ્રીતિ કરનારા બડભાગી આત્માઓ આ દેશમાં અસંખ્ય થતા રહ્યા છે. ભારતની આત્મિક સાધનાનું એ એક ઉજ્જવળ પ્રકરણ છે, સનકાદિ ઋષિથી માંડીને નારદ ને શુકદેવ, જહનુરત, દત્તાત્રેય, અષ્ટાવક ને ગાર્ગી, તેમ જ શંકરાચાર્ય, જ્ઞાનેશ્વર, તેમનાં ભાઈબેન અને એકનાથ તથા આધુનિક યુગમાં વિવેકાનંદ જેવાં અનેક ઉદ્ધારણો એ પ્રકરણમાં લખી શકાય તેમ છે. એમનાં નામ તો પ્રસિદ્ધ છે. પણ આ પ્રકરણમાં જેમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેવા બીજા કેટલાય અપ્રસિદ્ધ બાળયોગી પુરુષો આ દેશમાં વસતા ને વિચરણ

કરતા હશે, તેનો ચોક્કસ આંકડો કોણ આપી શકે? જે દેશમાં ધ્રુવ અને પ્રહ્લાદ જેવા ભક્તો ને ધર્મપરાયણ બાળકો જન્મે છે તે દેશ પર પ્રભુની કૃપા છે. તેની સંસ્કૃતિનો વિનાશ કદી પણ નહિ થાય એ નક્કી છે.

પ્રભુની કૃપા વિના એવા યોગી પુરુષોનાં દર્શનનું સૌભાગ્ય સાંપડવું મુશ્કેલ છે. કવિએ 'સાચા સંતોનાં દર્શન દોહલાં રે' એમ કહ્યું છે. પરંતુ મારે માટે તે સદા સોહલાં થયાં છે. જેના દિલમાં તેને માટે લગની છે, ઝંખના છે, ને જે તેને માટે બેચેન બને છે, તેને માટે તે સોહલાં થાય છે એમાં શંકા નથી.

સુધારકોની જરૂર

બેઈએ છે સુધારકો,

બીજાને નહિ પરંતુ પોતાની જાતને સુધારવાની ઇચ્છાવાળા.

લાયકાત : લૌકિક પદાર્થોની લાલસા ના રાખનારા તથા લક્ષ્મી, પદ ને પ્રતિષ્ઠામાં ફસાવા ના માગનારા. અડગ શ્રદ્ધા, અખૂટ હિંમત ને ધીરજ તથા સમર્પણની ભાવનાવાળા.

શું મળશે ?

અનંત શાંતિ, સમૃદ્ધિ ને ઈશ્વરપ્રાપ્તિ.

— સ્વામી રામતીર્થ

હલાસન

મણિભાઈ શાહ

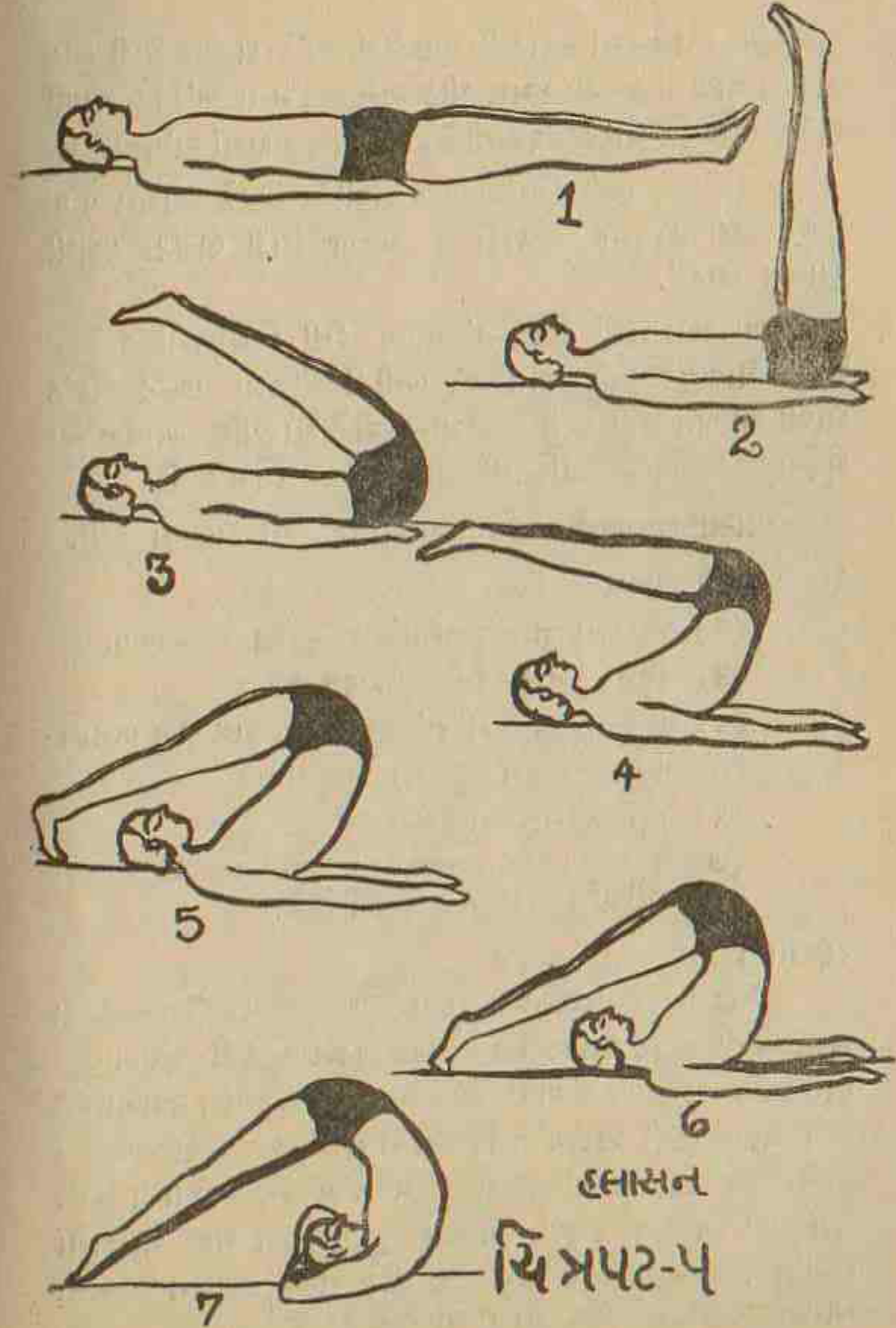
આ આસન કરતી વખતે દેહનો દેખાવ દેશી હાજની જેવો થતો હોઈ આ આસનને હલાસન કહે છે.

આસનની રીત : ચત્તા સૂઈ જાઓ. પંજા બંધ રાખી બંને હાથ બાજુ પર અને બંને પગને પૂરેપૂરા લાંબાવી દો જુઓ ચિત્ર-૧.

હવે ગોઠણમાંથી વાજ્યા વિના બંને પગ એક સાથે ધીમે ધીમે ઊંચા કરો. જમીન સાથે ૩૦ ડિગ્રીનો કોણ બને તેટલા ઊંચા પગ કરી ઘડીક રોકીને ૯૦ ડિગ્રીનો કાટખૂણો બને તેટલા પગ ઊંચા કરો. જુઓ ચિત્ર-૨. ૩૦ ડિગ્રીનો કોણ પડે તેનું ચિત્ર આપેલ નથી પણ ૩૦ અને ૯૦ ડિગ્રીના કોણે પણ ઘડીક પગ સ્થિર રાખવાથી પેટના સ્નાયુઓને લાભ થાય છે. ૯૦ ડિગ્રીએ પગને સીધા કર્યા પછી બંને પગ મસ્તક તરફ નમાવો. જુઓ ચિત્ર-૩.

હવે નિતાંબ અને કમરને ઊંડાવી બંને પગને મસ્તક તરફ દૂર લઈ જાઓ. જુઓ ચિત્ર-૪. આ વખતે કમર ઊંડાવવા હાથનો ટેકો પણ લઈ શકાય. પણ સહેલાઈથી થઈ શકે તો હાથને જમીન પર જ સ્થિર રાખવા. હવે પગના પંજા જમીન પર મૂકો. જુઓ ચિત્ર-૫. અને પછી બંને પગના પંજા મસ્તકથી દૂર લઈ જાઓ ચિત્ર નં. ૬.

હવે બંને હાથ ઊંડાવી માથા પાછળ શીર્ષાસનની જેમ પંજાના આંકડા ભીડી અગર તો અદબ વાળીને માથા પાછળ રાખો અને પગના પંજા ચિત્ર નં. ૬ની સ્થિતિથી મસ્તકથી વધારે દૂર લઈ જાઓ. દાઢી ભીંસીને છાતી સાથે લગાવી દો. જુઓ ચિત્ર-૭. ૫, ૬ અને ૭ની સ્થિતિમાં ગોઠણમાંથી પગ વળે નહીં તેનું ધ્યાન રાખો.

હલાસન

ચિત્રપટ-૫

આ આસનમાં કરોડની પૂંછડીથી અંકોડા એક પછી એક વાળતાં વાળતાં કમર, પીઠ અને ગદનના અંકોડા વાળી અંતિમ સ્થિતિ ધારણ કરવાની છે, એ ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે.

ચિત્ર નં. ૭ની સ્થિતિએ પહોંચીએ એટલે આસન પૂરું થયું. પછી હાથના અંકોડા કે અદખ છોડી ઊલટા કમથી આસન છોડવું.

આ આસનમાં ચિત્ર નં. ૨, ૫, ૬ની સ્થિતિમાં ૩ કે ૪ સેકન્ડ થોભવું અને ચિત્ર નં. ૭ની સ્થિતિમાં ૭-૮ સેકન્ડ થોભી આસન ફરી કરવું. સામાન્ય રીતે ચારપાંચ આવર્તનો પૂરતાં છે, પણ તે વ્યક્તિની શક્તિ ઉપર નિર્ભર છે.

શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ સ્વાભાવિક રીતે ચાલવા દેવી.

- કાયદા : (૧) સમગ્ર કરોડને સ્થિતિસ્થાપક કરે
 (૨) કરોડના જ્ઞાનતંતુઓને તંદુરસ્ત ને સખળ કરે
 (૩) પેટના સ્નાયુઓને મજબૂત કરે
 (૪) થાયરોઇડ ગ્રંથિને તંદુરસ્ત અને કાર્યક્ષમ બનાવે
 (૫) પેટ અને કમર પરનો ભેદ ઘટાડે
 (૬) કરોડગ્રંથિને કાર્યક્ષમ કરે
 (૭) પેટના અંદરના અવયવો જેવા કે આંતરડાં, લીવર, સ્પીલીન વગેરેને નિરોગી કરે.

સૂચના :

કરોડની સ્થિતિસ્થાપકતા માટે આ આસન ઉત્તમ હોવા છતાં જેની કરોડ અચ્છડ હોય તેણે કરોડને જેટલી સ્વાભાવિક રીતે વળે તેટલી જ વાળવી. એમ કરતાં જે સ્થિતિ સ્વાભાવિક રીતે ધારણ કરી શકાય તે સ્થિતિનો જ થોડા દિવસ અભ્યાસ કરવો. અભ્યાસ કરતાં કરતાં જેમ જેમ કરોડ વળતી જાય તેમ તેમ આગળ વધવું. આસન પૂરુંપૂરું ન થાય તો તેનો અસંતોષ ન રાખતાં જેટલું થઈ શકે તેટલું આસન કરવાથી ઓછા પ્રમાણમાં પણ લાભ તો થવાનો જ.

ક્રિયાચોગ

શ્રી યોગેશ્વરજી

ક્રિયાચોગ શબ્દપ્રયોગ હમણાં હમણાં છેલ્લાં કેટલાંક વરસોમાં વિશેષ પ્રચલિત થયો છે. કેટલાકને એના પરથી એવું પણ લાગે છે કે એ શબ્દ એકદમ આધુનિક છે. અને અતીતકાળમાં નહોતો પ્રયોજાયો. કોઈ કોઈ વિચારકો, સાધકો અને સંતો કહે છે પણ ખરા કે ક્રિયાચોગની સાધનપદ્ધતિ તદ્દન નવી છે. એનો આંશિક અભ્યાસ મધ્યયુગમાં કપીર જેવા સંતપુરુષોએ કરેલો ને કરાવેલો, પરંતુ એનો ભેદ એ તેટલો વ્યાપક પ્રચાર નથી થયો. મોટા ભાગના વિચારકો, વિદ્વાનો એમ માને છે કે આપણી સાધનપદ્ધતિ તદ્દન નવી અથવા આધુનિક છે. એવું કહેવાથી એ શ્રેષ્ઠ છે એવું કહી શકાય છે. પરંતુ ખરેખર એવું નથી. સાધનપદ્ધતિ નવી કે જૂની, વ્યાપક પ્રચારવાળી કે પરિમિત પ્રચારવાળી, ગમે તેવી હોવા છતાં સામાન્ય અથવા અસામાન્ય હોઈ શકે છે. મુખ્ય મુદ્દો ગુણવત્તાનો છે. યોગ કે સાધનાની કોઈ પણ પ્રણાલિ, પછી તે પ્રાચીન અથવા અર્વાચીન હોય તો પણ ઉપકારક હોય તો તેનું સહર્ષ સાદર સ્વાગત કરાવું ભેદ એ. શ્રેષ્ઠ કે કનિષ્ઠના વિવાદમાં ના પડવું ભેદ એ એવો વિવાદ વ્યર્થ છે. જેને માટે જે પણ સાધનપદ્ધતિ ઉપયોગી હોય તેને તેની પસંદગી કરવા ઈર્ષ્ય એ જ ખરાખર છે.

કેટલાક સાધકો પોતાની ધ્યાનપદ્ધતિને ભાવાતીત ધ્યાનના નામે ઓળખાવે છે અને જણાવે છે કે અમારી ધ્યાન-પદ્ધતિ તદ્દન નવી છે, કોઈને એની કદપના પણ નથી આવી. ભગવાન કૃષ્ણ અને મહર્ષિ પતંજલિ જેવા મહાયોગીઓ પણ એનો વિચાર નથી કરી શક્યા. એને એ 'ટ્રાન્સેન્ડે-

ન્ટલ મેડીટેશન' કહે છે. પોતાનો માલ ઘણો સારો ને ખરીદવા જેવો છે, એવું બતાવવા માટે બીજાની પાસે એવો માલ છે જ નહીં, અથવા બીજાને એવા માલની માહિતી જ નથી, એવું કહેવાનું અનિવાર્ય નથી. એવી રીતે પોતાની ધ્યાનપદ્ધતિ સર્વોત્તમ છે એવું સાબિત કરવા માટે પહેલાંના કોઈ યોગીને તેનું જ્ઞાન જ નહોતું, એવો પ્રચાર કરવાની આવશ્યકતા નથી હોતી. એવો મિથ્યા પ્રચાર સાધનાના સાચા હિતમાં નથી હોતો. પોતાના પૂર્વપુરુષોના સાધનાત્મક ઋણને સાભાર સ્વીકારીને પોતે એમની જ પરંપરામાં એમના પ્રતિનાથ તરીકે પોતાની રીતે કાર્ય કરે છે એમ જણાવવું વધારે યોગ્ય લાગે છે. એમાં નસ્રતાનું દર્શન થાય છે.

ભારતવર્ષમાં ધ્યાનની જે પરંપરાગત પદ્ધતિ પ્રાગૈતિહાસિક કાળથી પ્રવર્તમાન છે તે પદ્ધતિનું હાર્દ શું છે? એ પદ્ધતિ આત્માની અંતરંગ અલોકક દુનિયામાં ડૂબકી મારીને આત્માનુભવ કરવાનો આદેશ આપે છે. એનો આશ્રય લઈને સાધક જ્યારે ધ્યાનમાં બેસે છે ત્યારે ધીમે ધીમે બહારના પદાર્થો તથા વિષયોમાંથી મનને પાછું વાળે છે અને શરીરમાં કેન્દ્રિત કરે છે. એ પછી શરીરની સીમામાંથી ઉપર ઊઠીને મનમાં વૃત્તિને કેન્દ્રિત કરીને ઇન્દ્રિયોના ઇંતર વ્યાપારોથી ઉપરામ બને છે. પછી પ્રાણની પ્રક્રિયાથી તથા બુદ્ધિથી પણ ઉપર ઊઠે છે. છેવટે અસ્મિતાની સૂક્ષ્મ વૃત્તિને પણ શાંત કરીને, એથી અતીત બનીને આત્મામાં સ્થિતિ કરે છે. એ વખતે વિચારાતીત તથા ભાવાતીત બને છે. સર્વે તર્કો, વિતર્કો, ભાવો, વિચારો, સંકલ્પો-વિકલ્પો અને અહંવૃત્તિ પરિપૂર્ણપણે શાંત થાય છે કે લય પામે છે. દેહાધ્યાસની નિવૃત્તિ થાય છે. એ અવસ્થાને ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં અતીન્દ્રિય અવસ્થા કહેવામાં આવી છે. એ અવ-

સ્થામાં પ્રવેશવા માટે સૌનું અતિક્ષમણ કરવાનું છે. એટલે ભાવાતીત ધ્યાન અથવા 'ટાન્સેન્ડેન્ટલ મેડીટેશન' ની ધ્યાનપદ્ધતિ તદ્દન નવી છે અને ભગવાન કૃષ્ણ, મહર્ષિ પતંજલિ કે પ્રાચીન કાળના કોઈ પણ પરમ યોગીને નથી સૂઝી એવું માનવા-મનાવવામાં અજ્ઞાન જ રહેલું છે-ભારતીય સાધના-પરંપરાના પ્રાણવાન પ્રવાહનું અજ્ઞાન. એ ઉપરાંત એની પાછળ વ્યક્તિગત પ્રચારનો વધારે પડતો અનિયંત્રિત ઉત્સાહ અને અહંભાવ દેખાય છે.

ક્રિયાયોગના શબ્દપ્રયોગનું પણ એવું જ સમજવાનું છે. એ શબ્દપ્રયોગ કેટલાકને લાગે છે તેમ નવો નથી, યોગમાર્ગના પરમ પુરસ્કર્તા પૂર્ણયોગીપ્રવર મહર્ષિ પતંજલિએ પોતાના યોગદર્શનના સાધનપાઠના પ્રથમ સૂત્રમાં શબ્દપ્રયોગ કરતાં લખ્યું છે કે તપ, સ્વાધ્યાય તથા ઇશ્વરપ્રણિધાન ક્રિયાયોગ કહેવાય છે. એટલે કે બીજી ભાષામાં કહીએ તો. તપની ગંગા, સ્વાધ્યાયની યમુના તથા ઇશ્વરપ્રણિધાનની સરસ્વતીનો ક્રિયાયોગમાં સમાવેશ થાય છે. ક્રિયાયોગ એવી રીતે એક સુંદર સારવાહી ત્રિવેણીસંગમ છે. મહર્ષિ પતંજલિ લખે છે :

તપઃ સ્વાધ્યાયેશ્વરપ્રણિધાનાનિ ક્રિયાયોગઃ ।

તપમાં યમ તથા નિયમો, વિવિધ વ્રતોનો, આસન, પ્રાણાયામ, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિનો અને ઇન્દ્રિયોના ને મનના સંયમના અભ્યાસક્રમનો સમાવેશ કરી શકાય. એ દ્વારા તન, મન, વચનનો સંયમ અને એમની નિર્મળતા કે ઉદ્ધાતતા સહજ બને છે.

સ્વાધ્યાયને શાસ્ત્રોનું અધ્યયન, આત્મવિચાર, પરમાત્મ-વિચાર કહી શકાય. એટલે જ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન.

ઈશ્વરપ્રણિધાન એટલે ઈશ્વરની અચળ શ્રદ્ધાભક્તિ મંત્રજપ, પ્રાર્થનાદિ.

એમાં સદ્ગુરુનો સમાવેશ પણ કરી શકાય સદ્ગુરુની શિક્ષા-દીક્ષાને પણ સ્થાન અપાય.

(કેમશઃ)

‘અધ્યાત્મ’ને અમારી કોટિ કોટિ શુભેચ્છાઓ

“તમે જેવો વિચાર કરશો તેવા તમે થશો. જો તમે તમારી જાતને નિર્બળ ધારશો તો તમે એવા બની જશો. અને જો તમે તમારી જાતને સમર્થ માનશો તો તમે સમર્થ બની જશો.”

— સ્વામી વિવેકાનંદ

કનેરીયા એન્જનીયરીંગ વર્ક્સ

શાંતિ ભાઈ કનેરીયા

ઓઈલ એન્જીનના ઉત્પાદકો

ટેમ્પર રોડ, રાજકોટ - ૩૬૦૦૦૧

ફોન નં. ધર : ૨૮૨૧૪

ઓફિસ : ૨૫૯૧૭

શ્રેયયાત્રા

૩

શ્રી ભાઈલાલભાઈ ઘાટવાર

બેસતું વર્ષ—સં. ૨૦૦૯

ટૂંક સમયમાં નૂતન વર્ષનો શુભ દિવસ આવી પહોંચ્યો. બેસતા વર્ષના અન્નકૂટના ઉત્સવ પ્રસંગે આ નાનકડા શહેરમાં આબાલવૃદ્ધ સૌ ભાવિકો બપોરથી દેવમંદિરોમાં દર્શન અર્થે નીકળે એવો સામાન્ય શિરસ્તો છે. તા. ૧૯-૧૦-૨૦૦૯, સં. ૨૦૦૯નો આ પ્રથમ મંગળ દિન હતો. સાંજે છેલ્લે રામ-પાશરાના પવિત્ર સ્થાનકેથી પાછા ફરતાં, મારી સાથેના મારા સહકાર્યકર અને નિકટના સ્નેહી અધ્યાત્મપ્રેમી ભાઈ મહાશંકરભાઈને સાથે લઈને ફરીથી મહાત્માજીનાં દર્શન-વંદન માટે જવાનું બન્યું. મહાત્માજીનો ઉતારો રામપાશરાના પવિત્ર સ્થાનકેથી પાછા ફરતાં રસ્તે નજીકમાં જ હતો.

અમે પ્રણામ કરીને બેઠા. પહેલી પાંચસાત મિનિટ દરમિયાન અન્ય ત્રણુચાર વ્યક્તિઓએ દર્શન નિમિત્તે આવીને વિદાય લીધી. હજી ભાવિકોને મહાત્માજીના આગમન અને ઉતારાની ખાસ જાણ નોહતી થઈ. બહુ જૂજ વ્યક્તિઓને મહાત્માજીનો પરિચય હતો. વળી આજના દિવસે આવનાર દર્શનાર્થીઓને સત્સંગ માટે સમય કાઢી નિરાંતે બેસવા માટે અવકાશ ન હતો. પછીના અડધા કલાક દરમિયાન બધો સમય અમને મળી ગયો.

આજે પ્રશાન્ત સુખમુદ્રા અને નિર્લોપલાવ બેતાં કંઈકે વિલક્ષણ અનુભવ થયો. આગનુકો સાથેના પ્રેમમય અવહારથી અને મધુર શબ્દોના શ્રવણથી મન શીતળતા અનુભવી રહ્યું... તેઓશ્રી પગે પગે આનંદમય દેખાય છે. ચિત્ત ના હોવા છતાંય જાણે કે નિશ્ચિત છે. આ નૂતન અણપ્રીછ્યા સ્થાનમાં

સમયની ક્ષણે ક્ષણને રમ્ય માનીને તેઓશ્રી તેનો ઉપલોગ કરી રહ્યા છે. માન અને મોભો લવલેશ કયાંય વાણી કે વ્યવહારમાં દેખાતાં નથી. મહાત્માજી જાણે કે યુવાન વયના યુદ્ધ ભગવાન હોય એવો ભાવ અને ભાસ આંતર ચેતનામાં જિભો થયો.

અગાઉ હું પરિચિત બની ચૂક્યો હતો. મહાત્માજીને સ્મૃતિનો અખૂટ ભંડાર વર્યો છે.

મહાત્માજી : તમારી સાથે આવેલ આ ભાઈનો પરિચય કહો.

મેં ઉત્તર વાળ્યો : આ મહાશંકરભાઈ મારા સહકાર્યકર અને નિકટના સ્નેહી છે. તે અધ્યાત્મ-પ્રેમી છે અને પંદરેક વર્ષ પહેલાં રાજુલામાં એક દશકો રહ્યા ત્યારે થોડી સાધના કરતા હતા.

મહાત્માજી : રાજુલા કયાં આવ્યું ? ત્યાં તમારે કેવી રીતે રહેવાનું બનેલું ?

મહાશંકરભાઈ : રાજુલા અહીંથી ૨૦-૨૫ માઈલ દૂર એક નાનકડું ગામ છે. ૧૯૨૬માં મેટ્રિક પાસ થતાં જ મને પહેલી નોકરી ત્યાંની મિડલ સ્કૂલમાં મળેલી એટલે દશેક વર્ષ ત્યાં રહેવાનું બનેલું. આ વતનનું ગામ છે. હવે પંદર વર્ષથી -બહલી બાદ-અહીં છું.

મહાત્માજી : રાજુલામાં સાધના કરવાનું કેવી રીતે બન્યું ?

મહાશંકરભાઈ : નાનું ગામ અને લાંબો વસવાટ થયો એટલે ત્યાં વતન જેવું બની ગયેલું. દરમિયાનમાં ત્યાંના ધીરજીરામ શાસ્ત્રીજીના પરિચયમાં આવવાનું બન્યું. ત્યાંની મિડલ સ્કૂલના બીજા એક શિક્ષક ગિરધરભાઈ અને હું-પછી અવારનવાર શાસ્ત્રીજી પાસે જવા લાગ્યા. તેઓએ અમને સાધનાની સૂઝ આપેલ. અત્યારે તો ગિરધરભાઈ અને હું અહીં સાથે નોકરી કરીએ છીએ.

મહાત્માજી : શાસ્ત્રીજી હાલ શું કરે છે ?

મહાશંકરભાઈ : શાસ્ત્રીજીની વૈદ્ય તરીકેની ખ્યાતિ ઘણી છે. એટલે વર્ષમાં એક-બે વાર મુંબઈમાં વસેલાં રાજુલાનાં કુટુંબોમાં અને ખાસ તો કપોળ વાણિયાનાં કુટુંબોમાં દવા-ઉપચાર માટે જાય છે. રાજુલાના મુંબઈ વસેલા કેટલાક કપોળ સારા શ્રીમંત છે. તે બધાને શાસ્ત્રીજી વિશે ખૂબ સદ્ભાવ અને સન્માનની લાગણી છે. આમ તેઓની આજીવિકા ચાલે છે. રાજુલામાં તો તેઓ તદ્દન નિવૃત્તિપરાયણ હોય તે રીતે રહે છે.

મહાત્માજી : તમે સાધનામાં શું શું કરતા ?

મહાશંકરભાઈ : શાસ્ત્રીજીએ અમને બંનેને-ગિરધરભાઈને અને મને-મધ્યરાત્રિએ ધ્યાનમાં કેવી રીતે બેસવું તેનું માર્ગદર્શન કરાવેલું. તે માટે કાનના પડદાને ઢાંકી દેવા અને બંને છિદ્રોને બંધ કરી દેવા માટે અમે ધાતુની ટોટીઓ પણ કરાવેલી. બહારના અવાજોથી બચવામાં આ સાધનોને કારણે ખૂબ મદદ મળતી. નાદશ્રવણ અમારે માટે આ સાધનામાં સહજ બની ગયું હતું.

મહાત્માજી : અહીં આવ્યા પછી આવો કોઈ કમ રાખ્યો છે ?

મહાશંકરભાઈ : તે સાધના તો છૂટી ગઈ છે, પણ રોજ સવારે પૂજાપાઠ નિયમિત કરું છું અને મંત્રજપ પણ કરું છું.

મહાત્માજી : એ બધું સારું છે. શાસ્ત્રીજી પાસેથી જે કંઈ મળ્યું છે તેને એક અથવા બીજી રીતે તમે જાળવી રહ્યા છો. હમેશાં નિશ્ચિત સમયે પૂજાપાઠ કરવા એ પણ માણસ પાસે ખાસ શક્તિ-ખાસ મનોબળ માગી લે છે. કોઈને પૂછીએ કે તમે રોજ રોજ નિયમિત કરતા હો તેવું તમારા જીવનમાં કોઈ સાધન ખરું ? મોટા ભાગના માણસોના જીવનમાં આવું કશું હોતું નથી એટલે ઉત્તરમાં 'ના' આવે છે. ત્યારે તમે તો કંઈક રોજ નિયમિત કરી જ રહ્યા

છા. અંતરમાં રોજ રોજ કરતાં સેવાપૂર્ણ, મંત્રજ્ઞ, વગેરેનું પણ સાધન ભજનમાં મહત્વનું સ્થાન છે.

અમે પ્રણામ કરીને રજા લીધી.

પાછા કરતાં મહાશંકરભાઈ એ કહ્યું : આ સાચા અર્થમ કોઈ મહાત્મા પુરુષ છે. તેઓની સુદ્રા, શ્વાસપ્રશ્વાસની દીર્ઘ ગતિ, અપલક દષ્ટિ, આંખ-મુખની તેજસ્વીતા, હાથ-પગની આંગળીઓનો મરોડ અને તપસ્વી શરીર-આ બધું જોતાં સહેજે લાગે કે આ કોઈ ત્યાગી મહાપુરુષ છે. તમે નવરાત્રના તેઓના ઉપવાસ વિશે વાત કરેલી પણ અત્યારે તેઓને જોતાં એમ ન લાગે કે આવું કઠોર વ્રત તેઓએ તાજેતરમાં કર્યું હશે. આજે દર્શન-વંદનનો લાભ મળ્યો તે ઘણું સારું થયું. તમે વાત કરેલી ત્યારથી મળવાનું મન તો હતું જ. આજે અનાયાસે મેળ ખાઈ ગયો. આપણે ફરીથી આ તરફ આવતા રહેશું. દિવાળીની છુટ્ટીઓ ચાલે છે એટલે આપણને અનુકૂળતા પણ ઠીક છે.

મારી આગલી સુલાકાતો વિશે મેં મહાશંકરભાઈને વિગતથી વાત કરેલી. તેમને છાત્રાલયમાં ગૃહપતિ તરીકે પણ ઘણી કામગીરી રહેતી હતી એટલે મનમાં ઇચ્છા છતાં તે આજ સુધી આવી શક્યા ન હતા.

હવે એક અડવાડિયાથી વેકેશન પડી ગયું હતું અને વિદ્યાર્થી-છાત્રો પોતાને વતન ચાલ્યા ગયા હતા એટલે છાત્રાલયની કામગીરીમાંથી મુક્ત થતા, તે પહેલી-વહેલી તકે મારી સાથે દર્શન-વંદન માટે આવ્યા હતા.

છટ્ટે-સાતમે દિવસે અચાનક કોઈ એ કહ્યું કે મહાત્મા-જીએ રાતે આડથી નવ સુધી એક કલાક માટે પ્રવચન શરૂ કરેલ છે. મેં મહાશંકરભાઈને આ વાત કરી. શિયાળામાં સાંજ વહેલી પડી જાય એટલે રાતે જમીને અમે પ્રવચનમાં

જઈ શકીએ તેવી અનુકૂળતા હતી. અમે તે જ દિવસથી રાત્રિ-પ્રવચનમાં જવાનું નક્કી કર્યું.

મહાત્માજીને વાતો કરતાં, પ્રશ્નોના સચોટ ઉત્તર આપતા જોયેલ હતા. તેઓશ્રીની વક્તૃત્વશક્તિ વિષે તો કંઈ જાણુ જ ન હતી.

(ક્રમશઃ)

‘અપવિત્ર વિચારોમાંથી મુક્તિ તેનું નામ મોક્ષ.’

— ગાંધીજી

C. J. ENGINEERING WORKS

Plot : 285/286 G.I.D.C. Industrial Estate
Makarpura Road : BARODA - 390 010

Manufacturers of

Equipment for Quarry, Chemical Pharmaceutical
Dye Stuff Industries, Heavy Fabrication for
Steel plants, Structural Works and
Hydraulic Press.

ગોદાવરી માતાનો મેળાપ

શિરડી જનારા યાત્રી સાકોરીની મુલાકાત પણ લે જ છે એવું નથી હોતું, તેપણુ અધિકાંશ યાત્રીઓ સાકોરીનાં દર્શનનો લાભ લેતા હોય છે. શિરડી તથા સાકોરી વચ્ચે ભૌગોલિક અથવા ભૌતિક અંતર અતિશય અદપ છે, તેવી રીતે આધ્યાત્મિક અંતર પણ અધિક નથી. સાકોરીનું પુણ્ય ક્ષેત્ર શિરડીના જ અલૌકિક બીજમાંથી અંકુરિત થયેલું છે. સાકોરી આશ્રમના મૂળ સ્થાપક સંતશિરોમણિ ઉપાસની મહારાજ સાઈબાબાની પ્રેરણાશક્તિએ જ આધ્યાત્મિક અભ્યુત્થાનના ક્ષેત્રે આગળ વધી શકેલા એ નિર્વિવાદ છે. એમની દ્વારા સાઈબાબાની કૃપા જ કામ કરી રહેલી.

કહે છે કે ઉપાસની મહારાજને એમના સાધનાકાળ દરમિયાન એકવાર પ્રાણાયામના અભ્યાસમાં કોઈ ભૂલ થવાથી માનસિક અસ્થિરતા થઈ. એને મટાડવા માટે એમણે કેટલાય પ્રયત્નો કર્યા, ઉપચારોનો આધાર લીધો, પરંતુ સફળતા ના મળી. મગજની અસ્થિરતા ના મટી. સંતોના સમાગમનું પણ ધારેલું પરિણામ ના આવ્યું. એવી પરિસ્થિતિમાં એ પૂર્વ-સંસ્કારોને વશ થઈને એકવાર અચાનક શિરડી આવી પહોંચ્યા.

સાઈબાબાએ એમને થોડેક દૂરથી જોયા એટલે એમની અકળ લીલાપદ્ધતિને અનુસરીને તરત જ એક પથ્થરનો ટુકડો લીધો અને એમના માથા પર નાખ્યો. એ ટુકડો એમના માથા પર વાળ્યો કે તરત જ એમનો દીર્ઘકાળનો મગજનો ડુખાવો અને માનસિક અસ્થિરતા ખંનેનો અંત આવ્યો.

એ અભૂતપૂર્વ અલૌકિક ચમત્કારથી ઉપાસની મહારાજ અત્યંત આશ્ચર્યચકિત બની ગયા, સાઈબાબાનાં ચરણોમાં પડ્યા અને એમના શિષ્ય થયા.

સાઈબાબાની સૂચના પ્રમાણે થોડાક સમય સુધી શિરડીમાં રહીને એકાંતિક સાધના કર્યા પછી એ અસાધારણ અનુબંધ-પ્રાપ્ત મહાપુરુષે સાકોરીમાં વાસ કર્યો.

સાકોરીના આધુનિક આશ્રમનું બીજરોપણ ત્યારથી થયું એવું કહીએ તો એમાં કશી અતિશયોક્તિ નહીં થાય.

ઉપાસની મહારાજના લોહચુંબકીય અસાધારણ વ્યક્તિત્વને લીધે વખતના વીતવાની સાથે એમની આબુબાબુ પ્રશંસકો, જિજ્ઞાસુઓ અને લક્તોનાં ટોળાં એકઠાં થવા લાગ્યાં.

એમની સુવાસ સર્વત્ર ફેલાવા લાગી.

આશ્રમનો વિસ્તાર દિનપ્રતિદિન મંદ છતાં પણ મક્કમ ગતિએ વધવા લાગ્યો.

ઉપાસની મહારાજની સેવામાં ગોદાવરી માતા છેક જ નાની ઉંમરથી જોડાયાં અને તેમની અસાધારણ યોગ્યતાને લીધે એમનાં પટ્ટશિષ્યા બની રહ્યાં.

એમના પૂર્વસંસ્કારો એટલા બધા પ્રબળ હતા કે એ ઉપાસની મહારાજના પરમપ્રેમારુપદ અને કૃપાપાત્ર બની ગયાં.

ઉપાસની મહારાજના લીલાસંવરણ પછી એ આશ્રમનાં મુખ્ય સંચાલિકા અથવા અધ્યક્ષ બન્યાં.

એમના અનેક લક્તો તથા શિષ્યો થયા.

ઉપાસની મહારાજના નામને ને કામને એમણે યોગ્ય રીતે જ રોશન કર્યું.

ભારતની મહાન સાધ્વીઓમાં એમની ગણના થવા લાગી.

એ નારીએ જીવનને ઉજ્જવળ કરી, નારીત્વને દીપાવીને, નારાયણીરૂપ ધારણ કર્યું એવું કહીએ તો ચાલે.

એવી સન્નારીઓ ઘણી ઓછી, અત્યંત વિરલ હોય છે.

એમે સાકેરી પહોંચ્યા ત્યારે ગોદાવરી માતા ત્યાં જ હતાં. એમના કોઈક ભક્તોદ્ધારા અમારા આગમનના સમાચાર સાંભળીને એમણે પ્રસન્નતા પ્રદર્શિત કરી.

થોડી વારમાં એ એમના આવાસમાંથી બહાર આવ્યાં. એમનું સ્વરૂપ શાંત, નિર્વિકાર અને પ્રસન્ન દેખાયું. એમનું શરીર ભરાવદાર હતું. એની આરપારથી આત્માની આભા પ્રકટતી. એમણે પીળા રંગની સાડી પહેરેલી. એમનું વ્યક્તિત્વ ખૂબ જ પ્રભાવશાળી હતું.

એમણે એમના શિષ્ય મારફત જણાવ્યું કે તમને મળીને મને આનંદ થયો.

મેં પણ એમને એ જ પ્રમાણે જણાવ્યું : તમારા દર્શનથી અમને પણ અતિશય સંતોષ અને આનંદ થયો છે. આ સ્થાન ખૂબ જ સાત્ત્વિક, શાંત, સુખમય છે. તમારું વ્યક્તિત્વ પણ એટલું જ આકર્ષક અને આહ્લાદક છે.

એ સહેજ પણ વિચલિત થયા સિવાય સંપૂર્ણ સ્વસ્થતા-પૂર્વક ઊભાં રહ્યાં.

એમની આનુભાવુ દર્શનાર્થીઓ એકઠા થઈ ગયા. એ અદ્ભુત પ્રેરણાત્મક દર્શને જોઈને એમે સૌ સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રભાવિત તથા ભાવવિભોર બની ગયા. એવું દર્શ્ય કોઈક ધન્ય ક્ષણે, ધન્ય સ્થળે જ જોવા મળે છે.

ગોદાવરી માતાએ એમની શિષ્યાને કહીને મને પોતાના સ્નેહ અને સદ્ભાવના પ્રતીકરૂપ પુષ્પહાર પહેરાવ્યો.

એમની નમ્રતા, નિખાલસતા, નિર્દોષતા અસાધારણ હતી.

એમણે અમને પ્રસાદ લઈને જવાનું કહ્યું. એને માટે મેં એમને સપ્રેમ સાદર આભાર માનીને જણાવ્યું કે પ્રસાદ તો શિરડીમાં જ પાછા જઈને લેવાનો છે. એને માટેની તૈયારી કરીને જ અહીં આવ્યા છીએ.

એમણે અકારણ અનાવશ્યક આગ્રહ ન કર્યો.

હું ઊભો રહ્યો ત્યાં સુધી એ પણ ઊભાં જ રહ્યાં અને દર્શનાર્થીઓની ભીડ વધતી જ ગઈ એટલે આખરે એમે એમની અનુમતિ લઈને ચાલવા માંડ્યું.

એમની આજ્ઞાનુસાર એમના એક શિષ્યે અમને આશ્રમ બતાવ્યો.

ગોદાવરી માતાની નિરભિમાનીતા તથા સરળતા અમારા સ્મૃતિપટ પર કાયમને માટે અંકાર્ઠ ગઈ.

એમનાં વિશદ વ્યવહારની સાથે અમને શિરડીના સાઈ-બાબાના સ્થાનના રીસીવરના વ્યવહારને સરખાવવાનું મન થયું.

શિરડીમાં અમારી સાથેના ભાઈઓને જગ્યા શોધવાની મુશ્કેલી પડી ત્યારે એમણે ઓફિસમાં જઈને રીસીવરને જગ્યા માટે માગણી કરતાં જણાવ્યું કે અમારી સાથે હિમાલયના મહાત્મા આવ્યા છે. તે મહાન તપસ્વી છે.

એમણે ઉત્તર આર્યો કે સાઈબાબાથી ઉત્તમ બીજા કોઈ મહાત્મા જ નથી.

એમના એ શબ્દો અહંતા અને અવિધાના સૂચક તેમ જ એકદમ અસ્થાને હતા.

એમનામાં સેવાભાવના ભલમનસાઈ, માનવસહજ વિચાર-શક્તિ તથા વિવેકનો અભાવ વરતાયો.

શિરડી અને સાકેરીમાં એ દષ્ટિએ આકાશપાતાળનું અંતર દેખાયું.

શિરડીમાં અમને જે ઉતારાનું સ્થાન મળેલું તે સાઈ-બાબાના અનુગ્રહથી જ મળેલું.

સાઈબાબા સર્વ પ્રકારના ભેદભાવથી મુક્ત હતા.

એમના સ્થાનના પ્રબંધકે એ મહામાનવના આદર્શોને અનુસરે એ આવશ્યક છે. એથી સ્થાનની શોભા વધશે.

ઈશ્વરની કૃપાથી અમારી યાત્રાનો આરંભ આહુલાહક રહ્યો. ઈશ્વરની કૃપાથી શું નથી થતું? એ આપણને પળે પળે મદદ કરે છે અને આપના જીવનપથને સરળ તથા કંટકરહિત બનાવે છે. પરંતુ આપણામાં એટલી શ્રદ્ધાભક્તિ છે ખરી? આપણે એમના અનુગ્રહને માટે મનોરથ કરીએ કે પ્રાર્થીએ છીએ? એમના પ્રત્યે અભિમુખ બનતા શીખીએ તેા કેટલો બધો લાભ થાય, કેટલી બધી કલ્પનાતીત સરળતા ને સફળતા થઈ જાય.

આપણને એવી સદ્બુદ્ધિ પ્રગટે ને પ્રગટેલી સદ્બુદ્ધિ સદ્ધર બને એ આવશ્યક છે.

ઉપાસની બાબાની અભિનવ આવૃત્તિ જેવા ગોદાવરી માતાને નિહાળીને અસાધારણ આનંદ થયો. એમના ગુરુદેવ શ્રી ઉપાસની બાબાના અલૌકિક અમોઘ અનુગ્રહથી એમનું જીવન જ્યોતિર્મય ને ધન્ય બન્યું છે. ભારતમાં છેલ્લાં કેટલાંક વરસોમાં થયેલી દિવ્ય સર્વોત્તમ સાધ્વીઓમાં એમનું સ્થાન અગ્રગણ્ય છે.

એમનો મંગલ મધુમય મેળાપ ૧૪ જાન્યુઆરી ૧૯૭૮ના દિવસે થયેલો. એ દિવસ સાચે જ વિસ્મરણીય બની રહ્યો.

મનને જીતવાની જરૂર

જેણે મન જીત્યું તેણે બધું જ જીત્યું છે. મન જ હર્ષ, શોક, સુખ, દુઃખ તથા બંધન ને મોક્ષનું કારણ છે. મનને જીતનાર જ સાચો મહારાજ છે. એને માટે કંઈ જ અશક્ય નથી રહેતું.

—અષ્ટાવક

આ જીવનના પુણ્ય પ્રવાસે

શ્રી યોગેશ્વરજી

આ જીવનના પુણ્ય-પ્રવાસે એકલ આવી એકલ જાવું,
અંતરની વીણા પર નિશ્ચિત ગીત સનાતન એકલ ગાવું.
આશા કેવળ એક જ મારી ધ્યેયતાણું વિસ્મરણ ન થાયે,
પૂર્ણ કરું યાત્રાને ત્યારે પાછળ પગલાં પુનિત પડાયે.
આ જીવનના.....

સંબંધ ભલે થાય અનોખા આસક્તિ પણ ક્યાંય ન જાગે,
રોમરોમમાં મંગલવીણા તમારી જ રસજરતી વાગે,
મમતા હો અન્યત્ર ન ક્યાંયે ત્રિય ન તમારા સમ લાગે.
આ જીવનના.....

સાથ સનાતન રહે સાંપડી શ્રેયસ્કર સુખદાયક ન્યારો,
તમારી જ હો હુંકે અનોખી વરદ હસ્ત હો શિરે તમારો,
પ્રવાસ એકલ હો કરવાનો, તોપણ લાગે નહીં અકારો.
આ જીવનના.....

('પ્રસાદ' ગીતસંગ્રહમાંથી)

તું મહાકાવ્ય

તું મહાકાવ્ય થઈ વિશ્વ વ્યાપી રહ્યો,
ત્યાં વળી કવિતકું શું કરું હું ?
અખિલ પ્રજાંડ રસરાજ રેલી રહ્યો,
રસ તણી વાડકી શું ધરું હું ?
સૃષ્ટિ શણગારી અહુત અલંકારથી,
વાગ અલંકાર સૌ વ્યર્થ ભાસે;
મોહ નથી કાવ્યનો; માત્ર જીવી રહ્યો
તુજ મહાકાવ્યની એક આરો.

—હરિહર ભટ્ટ

મારું ઘર

પ્રભાત કાળે -
કુંડળ માળે
ઉર ઉરની ઉખા હો-હૈને,
કૃત્યાં ખીલ્યાં ચહી - સહીને,
વિહર્યાં એકપીળતાં શૈ ને,
વિચર્યાં કાળે વિધવિધ દિશમાં
પ્રભાત કાળે
કુંડળ માળે.

મધ્યાહને રે-
પ્રેમમન્દિરે
માયાના કણુ સંચી સીચી
મમતાનાં જલ સીચી સીચી
રચિયું ભવન નિરાણું!
વીજ-ત્રાટકે ધન અંધારું
ક્યાં છે ભવન અમારું?
નિયતિ! ક્યાં છે ભવન અમારું?

સંધ્યા કાળે-
હરિને દ્વારે
ક્ષણ ક્ષણ ભમતો
પલ પલ નમતો
અલખ પુકારી
સમતા ધારી
શોધું છું નવતર ઘર મારું
આદિ-અનાદિ ધન અંધારું
હશે કયહીં ઘર મારું
હરિવર! કશે હશે ઘર મારું?

રણજિત પરેલ
(અનામી)

“ અધ્યાત્મ ” ના પ્રાગટ્યને-

(ભૂજંગી)

આવ 'અધ્યાત્મ' આવ્યું તો આજે
ભલું થયું કે ભગ્યું તું આજે;
ચેતનચોર્તા હસ્તમાં સહાજે
સૂતેલાને અમીતેજ તું પાજે.

જીવન સેવા વીરતા ગાજે
રુદ્ધ કાયર ધોઈ તું ભાજે;
ખંધુ, સરવને શૌર્ય ચીંધીને
ભારતતુ' મહાકાવ્ય તું ધાજે.

ભવ્ય ભલે ભૂતકાળ ન ગાજે
દિવ્ય પ્રેરંત ભવિષ્ય ન ગાજે,
આજની વીરતા આજ તું ગાજે
ધ્રુવલો તારો વિશ્વનો ધાજે.

આજ ભલે અંધાર દિસે છે
સૂર્યની રશ્મિ, દીપ્તિ તું ધાજે,
ભારતી-દેશે ધોર તિમિરે
ગૂતાન વારિ સિંચી તું ભાજે.

કેવળ રૂપ ને રંગ ન ભાજે
શબ્દોત્તું સાત્ત્વિક તત્ત્વ ન ખાજે,
ગૌરવ માનવકુળતું ગાજે
ભારતી ગૂતાન સર્જી તું ભાજે.

—મધુરમ

કૃપાની વર્ષા

ગાળ્યા રે વિનાના વરસ્યા મેહૂલા
મારે અંતરને ભોમ.
એવા તો વરસ્યા કે આ જીવને
શાતા વળી રામેરામ ..... ગાળ્યા૦

ઉનાળે વરસ્યા ત્યાં અંગાર ને
લડકે ખળતાંતાં વન,
લઈને ભરડા ત્યાં વંદોળિયે
રુઘી નાખ્યું જીવન (ત્યાં) ..... ગાળ્યા૦

જેનો રે વિરહ વેઠ્યો ભીતરે
જેની રુવેરુવે યાદ,
એણે રે મૂંગા દીન દિલનો
સુણ્યો અંતરથી સાદ. .... ગાળ્યા૦

જેના ભે છાંટે જીવન પાંગરે
વરસ્યા એ તો મુશળધાર,
ભીંભઉં હું સમજું તે મોર તો
કૂટી કુંપળ ડાળોડાળ. .... ગાળ્યા૦

જીવું કે જીવું ના, કંઈયે હોંશ ના,
માણી કૃપા પારાવાર,
કેવો રે ધરવ, કે' કેવાય ના,
રેતાં એમાં એકાકાર. .... ગાળ્યા૦

મુકુંદરાય પારાશય

“ માણસ જે પ્રકારનો સંકલ્પ કરે અને તે અનુસાર પુરુ-
પાર્થ કરે તો તેવો બની શકે છે. આપણે જેવા બનવું હોય,
તેવા થવા અત્યારથી જ શરૂ કરી દેવું. ”

-યોગેશ્વરજી

With Best Compliments

Gauttam Plastic Stores

Polythene Bags, Rolls Sheets,
Tubes, Toys and Plastic Novelties

Chief Stokist for

Brite Brothers : Bombay

Under Paopara Tower
Baroda-1

સિદ્ધબાબા સુંદરનાથજી

ઉત્તરાખંડીયસિદ્ધ
નાથ - સુંદરનાથજી

ઉત્તરા ખંડની પુણ્યભૂમિએ અતીતકાળથી માંડીને અર્વાચીન સમય પર્યંત અસંખ્ય આત્મદર્શી આત્મકામ પ્રાતઃસ્મરણીય સિદ્ધ મહાપુરુષોને આશ્રય આપ્યો છે. એમના સુરદુર્લભ સુખદ સમાગમે તથા સદુપદેશે અનેકને પ્રેરણા અને પથદર્શન પહોંચાડીને કૃતકૃત્ય કર્યા છે. વરસો પહેલાં બદરીનાથના ઋષિમુનિસેવિત તપઃપૂત પવિત્ર પ્રદેશમાં સિદ્ધ-બાબા સુંદરનાથજી રહેતા. એમના નામ પ્રમાણે એ નાથ-સંપ્રદાયના સંતપુરુષ હોવાનું અનુમાન થતું. બદરીનાથની અસહ્ય ઠંડીમાં દિગંજર દશામાં રહેનારા એ સ્વનામધન્ય સંતપુરુષ સતત સાધના દ્વારા આત્મવિકાસની એવી અલૌકિક અવસ્થા પર પહોંચેલા જ્યાં કોઈ પણ પ્રકારના વર્ણાશ્રમ કે સંપ્રદાય સંબંધી બાહ્ય બંધનો નહોતાં રહ્યાં, તોપણ આરંભમાં એમને નાથસંપ્રદાય પ્રત્યે અભિરુચિ રહી હશે એવું લાગતું. એમના અવલોકનથી જ એ જીવનમુક્ત પૂર્ણપદ પ્રતિષ્ઠિત થયા હોય એવી છાપ પડતી. એમનાં દર્શનના દિવ્ય લાભને પ્રાપ્ત કરનારા કોઈ કોઈ વિરલ વયોવૃદ્ધ પુરુષો આજે પણ એમનાં સુમધુર સંસ્મરણોને સાંભળાવે છે ત્યારે અવર્ણનીય આનંદ અનુભવાય છે.

એ સિદ્ધમહાપુરુષના મહિમાની મંગલમય વાતોને સાંભળીને મને થયું કે એમનાં દેવદુર્લભ દર્શનનો લાભ મળ્યો હોત તો કેવું સારું? દર્શનાર્થીઓ કહેતા કે એ બદરીનાથ મંદિરની સામે અલકનંદાના પ્રશાંત તપઃપૂત તટ પ્રદેશ પર અર્ધ પદ્માસનસ્થ દશામાં સમાધિમાં લીન બનીને બેસી રહેતા. કોઈ એ એમને ઊઠતાં, ચાલતાં કે સૂતાં નહોતા જોયા. એમણે તન, મન, અંતર અને આત્મા પર પૂર્ણ પ્રભુત્વ પ્રસ્થાપિત કરેલું. એમના વિશેની વિવિધ વાતોને સાંભળીને મને એમને માટે અસાધારણ આદરભાવ થયો. અંતરમાં એમના દૈવી દર્શનની આકાંક્ષા થઈ.

જેમણે પોતાના પંચમહાભૂતના સ્થૂળ શરીરને છોડી દીધું હોય તે કોઈને દર્શન આપી શકે? જે એ સિદ્ધપુરુષ હોય અને ઈચ્છે તો પોતાની સવિશેષ શક્તિથી દર્શન આપી શકે. મહાપુરુષો સૂક્ષ્મ સ્વરૂપમાં રહીને અનેક પ્રકારનાં આશ્ચર્યકારક કામો કરતાં હોય છે. સુંદરનાથજીએ પોતાના પંચભૂતાત્મક પાર્થિવ શરીરનો પરિત્યાગ કર્યો હોય એવો કોઈ પુરાવો નહોતો મળ્યો. એમના મૃત શરીરને કોઈએ નિહાળ્યું નહોતું. એ સૂક્ષ્મ અથવા આત્મસ્વરૂપે અસ્તિત્વ ધરાવતા હોય તોપણ ઈચ્છાનુસાર દર્શન આપી શકે, એવા અડગ આત્મવિશ્વાસથી પ્રેરાઈને મેં એમનાં દર્શન માટે ઈચ્છા કરી અને પ્રેમપૂર્વક પ્રાર્થના આદરી. એના પરિણામે મને એક પ્રભાતે ધ્યાનાવસ્થામાં જણાવવામાં આવ્યું કે સિદ્ધબાબા સુંદરનાથનું દર્શન, પ્રત્યક્ષ દર્શન, તમને બદરીનાથની પુણ્યભૂમિમાં આ વરસે જૂન મહિનાની એકવીસમી તારીખે થશે. એ અદ્ભુત અનુભવથી મને આનંદ થાય અને સંતોષ સાંપડે એ સ્વાભાવિક હતું.

એ વરસે ઈ. સ. ૧૯૪૮માં મારે બદરીનાથ જવાનું થયું ત્યારે મારી સાથે પ્રયાગરાજથી આવેલા મહાત્મા કુલાનંદ પણ હતા. કુલાનંદ શાંત પ્રકૃતિના સ્વાનુભવ પ્રદેશમાં પ્રવેશેલા સંતપુરુષ હતા, યાત્રા દરમિયાન વાત નીકળતાં એમણે જણાવ્યું કે મારા સદ્ગુરુ શ્રી સચ્ચેબાબાએ આજે મને દર્શન આપીને કહ્યું છે કે બદરીનાથમાં સુંદરનાથનું દર્શન જૂનની એકવીસમી તારીખે થવાનું છે.

અમને બંનેને એક જ મહિનાની એક જ તારીખ મળેલી એ આશ્ચર્યજનક લાગે તેવું હોવા છતાં એમાં કશું આશ્ચર્યકારક નહોતું. ઈશ્વરની અચિંત્ય મહામહિમામયી શક્તિ એવી અદ્ભુત રીતે અનુભવ આપી શકે છે, એ અનુભવો જે કે વધારે વ્યક્તિઓને થતા હોય તોપણ કેટલીક વાર મળતા

આવે છે. સાધન અથવા માધ્યમ જુદાં જુદાં પરંતુ સત્ય અને એનો પ્રાદુર્ભાવ એક જ હોય છે.

પર્વતોની પગદંડી પરથી પ્રવાસ કરીને અમે બદરીનાથ પહોંચ્યા. ત્યાંના પાવન પ્રદેશમાં પરમાત્મમય પરમાણુઓની વચ્ચે થોડાક દિવસો સાધનાપરાયણ બનીને શાંતિથી વાસ કર્યો. ત્યાં સુંદરનાથજી તો નહોતા પરંતુ જે શિલા પર એ વિરાજતા એ અલકનંદાના તટપ્રદેશ પરની આર્થિક શિલા હતી. ત્યાં એક નાનો છોડ ઊગેલો. સુંદરનાથના સરદુર્લભ દર્શનની આકાંક્ષા તો હતી પરંતુ એ આકાંક્ષા કેવી રીતે ફળે? પેલા દિવ્ય દિવસની પ્રતીક્ષા કરતાં અમારે કેવળ પ્રાર્થના જ કરવાની શેષ રહેલી. સંતપુરુષો તો બદરીનાથમાં બીજા અનેક હતા કિંતુ કોઈને જોઈને મન માનતું નહોતું.

આખરે એ તારીખ આવી પહોંચી. અમારું ધ્યાન કેટલાય વખતથી એના તરફ કેન્દ્રિત થયેલું. સવારે સૂર્યોદય પછી તપ્તકુંડમાં સ્નાન કરીને અમે બદરીનાથના મંદિરની નીચેના રાજમાર્ગ પર આવ્યા ત્યારે અમારા આશ્ચર્ય વચ્ચે એક સંતપુરુષને જોયા. એમના શરીર પર ભસ્મ ચોળેલી. એમની આંખ અતિશય તેજસ્વી હતી. માથે જટા, હાથમાં ત્રિશૂળ, અંગપર કૌપીન અને સામાન્ય સફેદ ઉપવસ્ત્ર. કોણ જાણે કેમ પણ અમને થયું. અમારા અંતરમાં પડવો પડ્યો કે આ સિદ્ધબાબા સુંદરનાથજી છે. એમણે એમની સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર યોગશક્તિથી સ્વેચ્છાથી આવું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. સિદ્ધ યોગી પુરુષો એમની સ્વતંત્ર સત્ય સંકલ્પશક્તિથી એવું કરી શકે છે.

અમે એમને અસાધારણ આદરપૂર્વક અવલોકી રહ્યા ત્યાં તો અમારી પ્રતિક્રિયાની પરવા કર્યા વિનાય એ અમારી પાસે આવી પહોંચ્યા. મારા તરફ દષ્ટિપાત કરીને એમણે સુમધુર સ્મિત કર્યું અને મારી સાથે ચાલતા મહાત્મા કુલાનંદના હૃદયપ્રદેશ તરફ ત્રિશૂળ તાક્યું. કુલાનંદ એ

અનોખા અકલ્પ્ય અભિનયથી લેશ પણ ગભરાયા કે ડર્યા સિવાય ત્યાં જ સ્થિરતાપૂર્વક ઊભા રહ્યા. પેલા સાધુપુરુષે એમના હૃદય પ્રદેશ તરફ ત્રિશૂળ તાકતાં મંદ છતાં મધ્કમ પગલે આગળ ને આગળ ચાલવા માંડ્યું. આખરે એમની છેક જ પાસે પહોંચી જઈ ને એમની છાતીમાં ત્રિશૂળ મારવાની તૈયારી કરી. ખાંભે કોઈ કાચોપોચો માનવ હોત તો ગભરાઈ બાત, નાસવા માંડત કે ખૂમ પાડી ઊડત, પરંતુ કુલાનંદ નિતાંત નિર્ભય રહ્યા. સાધુપુરુષે નિમિષમાત્રમાં એ આશ્ચર્ય-કારક અભિનય બંધ કરી દીધો અને કુલાનંદને ઉમળકાપૂર્વક આલિંગન આપ્યું. એકાદ ક્ષણ પછી છૂટા પડીને એમણે કાંઈ પણ બોલ્યા વિના ત્વરિત ગતિથી બહરીનાથના બજાર તરફ ચાલવા માંડ્યું. અમને એમને નાસ્તો કે લોજન કરાવવાની ઇચ્છા થઈ. અમે એમની પાછળ ચાલ્યા. પરંતુ બજારમાં ક્યાંય એમનો પત્તો ના લાગ્યો. એ નાનકડા બજારમાં ક્યાં ને કેવી રીતે અદશ્ય થઈ ગયા તે ના સમજાયું. પાછળથી પણ કેટલાક દિવસો સુધી અમે એમની તપાસ કરતા રહ્યા. કિતુ અમારા પ્રયત્ના નિષ્ફળ નીવડ્યા.

એમના અ આભિનયનું સાચું રહસ્ય તો એ જ બાણે. કુલાનંદે કહેલું કે એ અભિનય પછી એમનું અંતર શાંત અને મળરાહિત બનેલું અને એમનું મન ધ્યાનની અંતરંગ સાધનામાં સહેલાઈથી લાગવા માંડેલું. એમને માટે એ અલૌકિક આભિનયદીક્ષા અથવા અનુગ્રહવર્ષાના એક અનોખા પ્રકાર જેવો બની ગયેલો.

મહાપુરુષો કોના જીવનમાં ક્યારે, ક્યાં, કેવી રીતે પધારે છે અને મદદરૂપ બને છે તેની કલ્પના કાણ કરી શકે? એમની લીલા અથવા મદદ કરવાની પદ્ધતિ વિલક્ષણ હોય છે. જ સ્વરૂપે અને પદ્ધતિએ એ પધારે છે એ સ્વરૂપે અને પદ્ધતિ પ્રમાણે પૂજ્ય તેમ જ પ્રણમ્ય જ હોય છે — સદાને માટે પ્રણમ્ય.

રામે જીવનરાહ પલટાવ્યો

રવિવદન મહેતા

સત્ય ઘટના

[આ પ્રસંગની વિગતો શ્રી રવિવદનભાઈ મહેતાએ મને રૂબરૂમાં સવિસ્તર જણાવેલી. એમાં ભારતીય આધ્યાત્મિકતા પ્રત્યેનો એક પશ્ચિમી વ્યક્તિનો દષ્ટિકોણ વ્યક્ત થતો હોવાથી, ને જનસાધારણને તેમાંથી શ્રદ્ધા ને પ્રેરણા પ્રાપ્ત થાય તેવું જણાવવાથી આ ઘટના સવિસ્તર અત્રે રજૂ કરી છે. - તંત્રી]

ભારતીય તરીકે આપણે ગૌરવ લઈ શકીએ તેવા આધ્યાત્મિક વારસાથી સંપન્ન હોવા છતાં, મનની શાન્ત અને આત્માના સાચા સુખને બદલે, ભૌતિક સમૃદ્ધિઓના સંપાદનની પાછળ આપણે જ્યારે આંધળી દોટ મૂકી રહ્યા છીએ, ત્યારે પશ્ચિમની દુનિયાના એક છુદ્ધવાદી કહી શકાય એવી વ્યક્તિના, આપણા આધ્યાત્મિક વારસા માટેના અનુભૂત ઉદ્દગારો પ્રેરણાદાયક બની રહેશે.

ત્રણેક વરસ પહેલાં મારે નવેમ્બર મહિનામાં ઋષિકેશ જવાનું થયું. ઠંડીની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી. મારી સાથે મારા પત્ની અને મારા બહેન હતાં, લક્ષ્મણજીલાનો પૂલ એળંગી અમે સામે કાંઠે ગયા. મારા પત્ની અને બહેને ગીતામંદિર જોવાની ઇચ્છા દર્શાવી, પરંતુ મને તેવી ઇચ્છા ન હતી. આથી મેં ગંગાકિનારે બેસવાનું કહી, પ્રવાહની એકદમ નજીકના પથ્થર પર જઈ હું બેઠો.

સંધ્યા ઠળવાનો સમય હતો. પર્વતીય પ્રદેશોમાં સૂરજ વહેલો આથમી બય છે, એટલે ઠંડી લાગવા માંડી. છતાં વાતાવરણ આહ્લાદક હતું. મેં ધીરથી પાણીના પ્રવાહમાં હાથ બોળી જોયા. પાણી ખરે જ ખૂબ ઠંડું હતું. મેં હાથમાં

શીતલતાનો અનુભવ કર્યો તે હાથ પાછો ખેંચી લીધો. પરંતુ થોડીવારમાં જ ગંગાના પ્રવાહમાં ઝળેઝળેલા હાથમાં સ્કૂર્તિનો અનુભવ થવા માંડ્યો. આથી મનમાં નાવાની ઇચ્છા થઈ આવી. પરંતુ પાસે કંઈ બદલવાનું વસ્ત્ર ન હતું, એટલે વિચાર માંડી વાળ્યો. છતાં મનમાં અંદરખાને કોણ બાણે કેમ નાહવાની ઇચ્છા થતી રહી.

ત્યાં દસેક મિનિટ પછી, મારાથી થોડે છેટેના પથ્થર પર, એક પ્રોઠ ઉંમરના સાધુએ આવી, કપડાં બદલ્યાં. સંધ્યાના આછા પ્રકાશમાં પણ હું જોઈ શક્યો કે તેના શરીરનો વર્ણ ગૌર હતો. મોઢું પ્રભાવશાળી, માથે નાની સરખી જટા ને દાઢી હતાં.

કમ્મરે ભગવા રંગનો રૂમાલ વીંટી, તેણે ગંગાના પ્રવાહમાં 'જય ગંગા મૈયા' કહી અંપલાવ્યું. તેને નાહતો જોઈ મારા મનમાં ફરી નાહવાનો વિચાર સ્ફુર્યો. પરંતુ બદલવાનું કપડું ન હોવાથી ફરી મેં વિચાર માંડી વાળ્યો.

દસેક મિનિટ પછી સાધુએ બહાર નીકળી, કપડાં બદલાવ્યાં. કોણ બાણે કેમ પણ તેણે મારી તરફ ફરી અચાનક અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું, 'Gentleman! Do you want to take bath?' એમના આ એકાએક પ્રશ્નથી મને સહેજ આશ્ચર્ય થયું. પરંતુ મેં તુરત જ જવાબ આપ્યો, 'Swamijee, it is very cold. Is not it?' (સ્વામીજી, અત્યારે પાણી ઘણું ઠંડું છે નહિ વારુ!)

એમણે આછા સ્મિત સાથે કહ્યું, 'It is not that cold that you can't take bath. (તે એટલું બધું ઠંડું નથી કે નાહી ન શકાય.)

મને તેમનો આ પ્રત્યુત્તર ખૂબ ગમ્યો. એટલે છેવટે મેં મારી ખરી મુશ્કેલી જણાવી કે અહીં મારી પાસે બદલાવવા કપડું નથી.

સ્વામીજી આ સાંભળતાં જ મારી નજીક આવ્યા ને બોલ્યા, "Is it so, then have this" (એમ છે, તો આ લો કહી તેમનો ભગવો રૂમાલ મારા તરફ ફેંક્યો.

હવે હું ઊભો થયો. મેં એક બાજુ જઈ કપડાં બદલી ગંગામાં સ્નાન કર્યું. ઠંડીન લીધે પાણીના પ્રથમ સ્પર્શે એક આછી ધૂળરી શરીરમાંથી પસાર થઈ ગઈ. પરંતુ બીજી જ મિનિટ મને સ્નાન કરવાનું ગમ્યું. પાંચેક મિનિટ સ્નાન કર્યા પછી અજબ જેવી સ્કૂર્તિ આવી ગઈ. ગંગામાના જળની આ ચમત્કારી શક્તિનો હું મનોમન વિચાર કરી રહ્યો. સ્વામીજીએ રૂમાલ આપ્યો ન હોત તો હું આ અનુભવથી વંચિત રહી બીજા એમ પણ થયું.

સ્નાન કરી, રૂમાલ પાછો આપતાં મેં તેમનો આભાર માન્યો. પરંતુ મારાથી સાહજિક રીતે જ પુછાઈ ગયું કે તેઓ ભારતીય લાગતા નથી.

તેમણે સંકોચ સાથે કહ્યું, 'You are right. I am British Blood. (તમારી વાત ખરી છે. હું બ્રિટિશ પ્રબળન છું.)

આ સાંભળી મને સવિશેષ આશ્ચર્ય થયું! એમની બોલવાની ઢબ ને શબ્દોના ઉચ્ચાર પરથી લાગતું હતું કે તેઓ સુશિક્ષિત છે. પણ તેઓએ કયા કારણસર હિંદુધર્મ સ્વીકારી સંન્યાસ લીધો હશે, તે જાણવાની જુગાસા પણ મને થઈ આવી. આથી મારાથી પુછાઈ ગયું, "Swamijee what made you to accept this saffron robe! If you have no objection, I would be pleased to hear it. (સ્વામીજી, આ ભગવાં કપડાં ધારણ કરવા પાછળનું કારણ શું? આપને વાંધો ન હોય તો મને જણાવવા વિનંતી.)

મારો આ પ્રશ્ન સાંભળી તેઓ ઘડીભર મારી સામે વેધક દષ્ટિએ જોઈ રહ્યા. પછી કંઈક નિશ્ચય કરી બોલ્યા, "You seem to be genuinely interested. I shall therefore

tell you.” (તમે આ જાણવાની સાચી જાણાસા ધરાવો છો એટલે હું કહીશ.) કહી તેઓ પાસેની એક ઊંચી શિલા ઉપર બેઠા. હું કંઈક નમ્રતાના ભાવ સાથે, નજીકની નીચી શિલા ઉપર બેઠા. પછી સ્વામીજીએ પોતાની જે વાત અંગ્રેજીમાં કરી તેનો ભાવાર્થ આપ્યો હતો.

આઝાદી પહેલાં, હું બિહાર રાજ્યમાં બાંધકામ ખાતાનો ઇન્ચાર્જ હતો. મારી ઉંમર તે વખતે ત્રીસેક વર્ષની હતી. મને રાજ્યમાંની એક નદી ઉપર બંધ બાંધવાનું કામ સોંપવામાં આવેલ. આ કામ જ્યારે પૂરું થયું, ત્યારે એ આખા પ્રોજેક્ટની જવાબદારી હું સંભાળતો હતો.

દેવયોગે એવું બન્યું કે કામ પૂરું કરીને હું વતન પાછો ફરું, તે પહેલાં ચોમાસું બેસી ગયું ને જે દિવસમાં બંધના ઉપરવાસમાં ભારે વરસાદ થયો. પરિણામે બંધ છલકાઈ ગયો. આથી બંધની સ્થિતિ શું છે, તે જોવાની મને સાહજિક ઇચ્છા થઈ ને હું વરસતા વરસાદમાં ચોવરકોટ પહોંચી બંધ ઉપર ગયો. બંધનો કેટલોક ભાગ માટીનો પણ હતો. બંધ ઉપર ચઢીને જોતાં, માટીના બંધના એક છેડા ઉપર નાનું સરખું ગાબડું પડેલું મને દેખાયું. આ દશ્ય જોઈને જ હું ધ્રુજી ગયો. વરસાદ ચાલુ હતો ને પાણીનો પ્રવાહ હજી વધતો જતો હતો. આ માટીનો બંધ તૂટી જાય તો શું થાય તેનો વિચાર કરતાં હું ધ્રુજી ઊઠ્યો. જે બંધ અનેક ખેતરોને લહેરાતાં કરવાનો હતો, તે તૂટતાં કેવી ને કેટલી માનવહોનારત સંભાળે તેની કલ્પના આવતાં જ મારું મન ભયભીત બની ગયું. હું શૂન્યમનસ્ક જેમ મારા રહેઠાણે પાછો આવ્યો.

મારી દષ્ટિ સમક્ષ હવે પૂરથી થનાર ભયંકર તારાજનાં દશ્યો તરવરવા માંડ્યાં. એ સાથે જ મારી કેવી બહનામી થશે, તેનો વિચાર પણ આવવા માંડ્યો. આ આક્રમણ સામનો

કઈ રીતે કરવો તેનો હું કોઈ નિર્ણય ન કરી શક્યો. છેવટે મારાં માતા-પિતાને હું તેઓને હવે કહી પણ નહિ મળી શકું, એવો પત્ર મેં લખી નાખ્યો ને ભારે મનોમંથન પછી બંધ તૂટે તો તેમાં સોથી પહેલી મારી આહૂતિ આપવાનો મેં નિર્ણય કરી લીધો.

સંધ્યા થઈ ગઈ હતી. હાથમાં ટોચાં લઈને મેં ધીમા છતાં મક્કમ પગલે બંધની દિશામાં ચાલવા માંડ્યું. હવે વરસાદ બંધ થઈ ગયો હતો. બંધની નજીકમાં મજૂરોની એક નાની વસાહત હતી. તેની નજીક એક વૃક્ષ નીચે એક નાની સરખી દેરી હતી. ત્યાં કેટલાક મજૂરો કીર્તન કરતા હતા. મારા પગ સ્વાભાવિક રીતે તે દિશામાં વળ્યા. મને પાસે આવેલો જોઈને માનપૂર્વક તેઓ ઊભા થઈ ગયા. મેં તેઓને તેમનું કીર્તન ચાલુ રાખવા કહ્યું. પછી મારી નજીકમાં ઊભેલા એક માણસને પૂછ્યું કે “તેઓ આ શું કરે છે?”

તેણે કહ્યું, “અમે ભગવાન રામનું કીર્તન કરીએ છીએ?”

“એનાથી શું થાય?” દરેક વસ્તુના લાભાલાભ વિચારવાના સ્વભાવવાળા મારાથી પુછાઈ ગયું.

“એને યાદ કરવાથી ભગવાન આપણી રક્ષા કરે. આપણને સંકટમાં સહાય કરે.” એણે જવાબ આપ્યો.

“એમ?” મારાથી આશ્ચર્ય વ્યક્ત થઈ ગયું! પછી મેં કહ્યું, “હું પ્રાર્થના કરું તો શું તે મને મદદ કરે? મને મુશ્કેલીમાંથી બચાવે?”

“જરૂર; સા’બ. આપ ખરા દિલથી એને પ્રાર્થના કરો, તો તે આપને પણ અવશ્ય સહાય કરે.” એના જવાબમાં એની શ્રદ્ધાનો રણુકો વરતાતો હતો. એની વાત સાંભળી જીવનમાં પહેલી જ વાર મારું ભૌતિકવાદી મન પણ સાચા

ભાવથી પ્રભુ રામને પ્રાર્થના કરવા તૈયાર થયું. ત્યારે મારી હાલત ડૂબતો માણસ તરણું પણ ઝાલવા તૈયાર થાય તેવી હતી.

મારું મન શ્રદ્ધાભક્તિથી કીર્તન કરતા મજૂરોના લયબદ્ધ અવાજો અને કેમ ઉપરથી ઊભરાતાં પાણીના ઘૂઘવાટો વચ્ચે—લોકોની જેમ હિલોળા લેતું હતું. મારાથી પણ પ્રભુને પ્રાર્થના થઈ ગઈ—“હે પ્રભુ તું મારી રક્ષા કરજે. ખીબા હજારો નિર્દોષોને પણ બચાવજે. તારી સહાય વગર આ આક્રમકમાંથી હું ઉગરી શકું તેમ નથી.” આટલું બોલતાં જ મારી આંખ-માંથી અશ્રુબિંદુ ટપકી પડ્યાં.

જીવનમાં આ પહેલાં મેં કદી આ રીતે પ્રાર્થના કરી ન હતી. મારા ભૌતિક વિચારોથી ભરપૂર મનમાં પ્રાર્થના માટે આ અગાઉ કદી સ્થાન ન હતું. હું આવી પ્રાર્થનાઓને મનની નબળાઈ સમજતો. અને એમ માનતો કે મારા પુરુષાર્થથી હું સર્વ કંઈ કરવા સમર્થ છું. જીવનમાં મેં પહેલી જ વાર મારી શક્તિની મર્યાદાઓ (પિછાણી અને એટલે જ મને પ્રભુને શરણે જવાનું મન થયું.

આ પછી, હું ધીરે પગલે કેમના જે ભાગમાં તીરાડ પડેલી, તે તરફ ગયો. અંધારું હતું છતાં મેં જોયું કે કેમના હિલોળા લેતાં પાણીમાં જે બાળકો તરી રહ્યાં છે તે તેઓના હાથમાં—એન્જિનમાં કોલસા પૂરવાના પાવડા જેવાં હથિયારો છે. તેઓ તે વડે કેમની તીરાડ ઉપર પાણી છાંટી રહ્યા છે. હાથમાંની બત્તીનો પ્રકાશ તેઓ ઉપર નાખતાં મેં જોયું કે એક બાળક ગોરો છે, જ્યારે બીજો બાળક શામળો છે. તેઓ શું કરી રહ્યા છે, તેની મને સમજ ન પડી ને આટલા અકાંટ પાણીમાં તેઓ કયાંય તણાઈ જશે એ બીકે મારાથી ખૂંસો પડાઈ ગઈ! પરંતુ તેઓ મારી કોઈ ખૂંસ સાંભળતા હોય તેવું જણાયું નહિ. પરંતુ મારી આ ખૂંસો સાંભળી,

પેલા કીર્તન કરતા મજૂરો દોડી આવ્યા. અને શું કામ તેઓ ખૂંસો પાડી રહ્યા છે, તે પૂછ્યું.

તેઓએ પણ કેમના પાણીમાં જે બાળકોને તરતાં જોયાં. જોતાં જ તેઓ બોલી ઊઠ્યા.

“સા’બ એ જ અમારા રામ-લક્ષ્મણ છે, જેમને અમે પ્રાર્થના કરતા હતા.”

“શું—આ તમારા એ ભગવાન છે, જેમની આપણે હમણાં પ્રાર્થના કરી. મારા આશ્ચર્યની અવધિ ન રહી.

“પેલા મજૂરોમાંથી એક બોલ્યો, સા’બ આપ ભાગ્ય-શાળી છો—કે ભગવાને આપને દર્શન આપ્યાં. આપને ક્ષીધે અમને પણ દર્શન થયાં. એટલું બોલી બધા જ મજૂરોએ ભગવાનને જમીન ઉપર નીચા પડીને પ્રણામ કર્યાં.

હું ઘડીભર કંઈ પણ સમજ્યો નહિ. શું ભગવાન અને શી વાત! પછી ફરી પાણી ઉપર બત્તીનો પ્રકાશ નાખ્યો તો ત્યાં કોઈ જણાયું નહિ. આથી મને ડ્રાસકો પડ્યો કે શું આ બાળકો ડૂબી ગયા! પરંતુ જરા બારીકાઈથી નિહાળતાં મને જણાયું કે માટીના કેમના જે ભાગમાં તીરાડ પડી હતી, તે બાજુ સંધાઈ ગઈ છે! મારી આંખો તે માની શકી નહિ! હવે મને ખાતરી થઈ કે મજૂરોની વાત સાચી હોવી જોઈ એ. ભગવાને પોતે જ મારી પ્રાર્થના સાંભળી બંધની આ તીરાડ સાંધી દીધી. કેવી અકલ્પ્ય વાત!

બસ.... આ એક પ્રસંગે મારો જીવનરાહ પલટી નાખ્યો! મારા જીવનને એક નવી દિશા મળી ગઈ. હું નાસ્તિક મતી આસ્તિક થઈ ગયો. મેં હિંદુધર્મનો અભ્યાસ ખૂબ ઝીણવટ-પૂર્વક ખંતથી કર્યો ને મને પ્રતીતિ થઈ કે જીવનમાં ત્યાગ વિના શાન્તિ નથી. પ્રભુનાં ચરણે સર્વસમર્પણ કરનારને પ્રભુ સર્વ કંઈ આપે છે. એટલે મેં સંન્યાસની દીક્ષા લઈ

લીધી. છેલ્લાં ચાલીસ વર્ષોથી હું આ પહાડોમાં વિચરું છું. અનેક છૂપા સંત-મહાત્માઓને મળ્યો છું. જીવનમાં મને શાન્તિ છે. પરંતુ મને એક વાતનું દુઃખ થાય છે કે આટલા ભવ્ય વારસાને પ્રાપ્ત કરનારા તમે લોકો—સાચું સુખ છોડી, ઝાંઝવાની પાછળ જિદ્દગી વેડફી નાંખો છો. તમારે માટે જે સહજ છે, તેનો લાભ લઈ શકતા નથી. કેવું વિચિત્ર !

આટલું ખોલી તે સાધુ ઊભા થઈને અંધારામાં ચાલવા માંડ્યા. મેં તેમને પ્રણામ કર્યા—કારણકે તેમણે મને જીવનમાં અદ્ભુત શ્રદ્ધાનું પ્રદાન કર્યું હતું.

હું ન તો તેમનું નામ પૂછી શક્યો કે ન તો તેમના આશ્રમનું સ્થળ. પરંતુ તેમણે કરેલી વાત મારા જીવનનું એક અદ્ભુત સંસ્મરણ બની ગઈ! આજેય હું તેને યાદ કર્યા કરું છું.

સંસારને તરવાની કૃત્તી

હે ભાઈ! મનમાં લાંબા વખતથી અહો નાખીને પડેલા અભિમાનનો લાગ કર. કામ, ક્રોધ જેવા દુર્ગુણને તથા દુર્જનની સોજતને છોડી દે. તેનાથી હિંમેશને માટે દુર જ રહે. કોઈ માન આપે કે અપમાન કરે, અને તારી સ્તુતિ કરે કે નિંદા, એથી ચલિત થયા વિના તારું કામ કર્યા કર. સંપત્તિ ને વિપત્તિ, સુખ ને દુઃખ, તાપ તથા છાયા, તેમ જ હર્ષ ને શોક વચ્ચે અડગ રહીને શાંતિપૂર્વક ઈશ્વરનું સ્મરણ કર. એ જ સંસારને તરવાની, સંસારસાગરથી પાર ઊતરવાની કૃત્તી છે.

— ગુરુ નાનકે

મિતાક્ષરી પ્રશ્નોત્તરી

શ્રી યોગેશ્વરજી

સંકલન : શ્રી હરિભાઈ ભોળાણી

પ્રશ્ન : બહુ જ વહેલા ઊઠીને ધ્યાન ધરવાથી ઊંઘ આવે છે તો તેનો ઉપાય કેમ કરવો ?

ઉત્તર : પૂરી ઊંઘ લઈને પ્રાદ્યમુહૂર્તમાં ઊઠીને ધ્યાન ધરવું યોગ્ય છે. મધ્યરાત્રિએ ઊઠવાથી ઊંઘ કાચી રહે છે. તેથી ઊંઘ પૂરી લઈને પછી ધ્યાન કરવાથી ઊંઘની સમસ્યા નહિ સતાવે.

પ્રશ્ન : ક્યારેક તામસી વૃત્તિ વધી જાય છે. તો આવું ન બને તે માટે શું કરવું ?

ઉત્તર : મનની અપરિપક્વતાને કારણે આવું બનતું હોય છે. આમ ન બને તે માટે મનને કેળવવું જરૂરી છે. વળી તામસી વૃત્તિઓને પોષણ ન મળે, એવી જ વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિઓ કરવી. આ સિવાય સ્વાધ્યાય, જપ, તપ, સત્સંગનો આશ્રય લેવો કે જેથી ધીમે ધીમે સૂક્ષ્મ મનમાં પણ સાત્ત્વિક વૃત્તિ ધર કરે અને બહારની તામસી વૃત્તિઓ ઓછી થઈ જાય.

પ્રશ્ન : કયો મંત્ર શ્રેષ્ઠ છે ?

ઉત્તર : બધા જ મંત્રો શ્રેષ્ઠ છે. આપણી રુચિ, સગવડ અને પ્રકૃતિ મુજબ યોગ્ય લાગે તે મંત્ર કરી શકાય. શરત એ છે કે જે કોઈ મંત્ર જપો તે પ્રેમ ને શ્રદ્ધાપૂર્વક ભજો.

પ્રશ્ન : મંત્ર યંત્રવત્ જોલાય તો ચાલે ?

ઉત્તર : પ્રથમ યંત્રવત્ ભલે થાય, પછી ધીમે ધીમે ભાવ થશે. મંત્ર જપતી વખતે તેનો અર્થ અને ભાવના મનમાં રાખવી.

પ્રશ્ન : ૐકાર મંત્રનો અર્થ શો છે ?

ઉત્તર : સોહમ્તુ ઠુંકું રૂપ ઓમ્ છે. તેથી જ્યારે ૐકારનો જપ કરીએ ત્યારે તેનો અર્થ અને ભાવ મનમાં સમજીને કરીએ તો અવશ્ય ફાયદો થાય.

પ્રશ્ન : ત્રાટક અને ધારણામાં શો તફાવત છે ?

ઉત્તર : ત્રાટક એક પ્રકારની ધારણા જ છે. ત્રાટકમાં પણ મનને કોઈ એક પદાર્થમાં સ્થિર કરવું પડે છે. યોગના અન્યોમાં ત્રાટક શબ્દ નથી. ધારણા મનતું Fixation જ છે.

પ્રશ્ન : આદર્શ ગૃહસ્થ કેવો હોય ?

ઉત્તર : આદર્શ ગૃહસ્થ ઘરમાં રહે છે છતાં પોતાના મનને ઘરમાં રાખતો નથી. તે સમજે છે કે આ ઘર મારું નથી. તે સંસારથી હંમેશાં અલિપ્ત રહે છે.

પ્રશ્ન : સંસારમાં રહીને કેવું જીવન જીવવું ?

ઉત્તર : “ નલિનીવલવત્ ” એટલે કે પાણીમાં કમળની જેમ. કમળ પાણીમાં રહેવા છતાં પાણીથી કે પાણીની અશુદ્ધિ-ઓથી ખરડાતું નથી. તેવી રીતે માનવી સંસારમાં રહે પણ સંસારના રંગ-રાગથી માનવીનું મન ખરડાવું ન જોઈએ. આસક્તિ, માયા, મમતા ઇત્યાદિ આપણામાં ન રહે. તે જોવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : મુક્તિની ઇચ્છા રાખનારે શું કરવું ?

ઉત્તર : મુક્તિ-મોક્ષની ઇચ્છા રાખનાર માટે શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજ કહે છે કે ‘ મુક્તિમ્ ઇચ્છસિ ચેત્ વિષયાન્ વિષવત્ ત્યજ । અર્થાત્ જો મુક્તિ જોઈતી હોય તો વિષયોને વિષની જેમ ત્યજ ઘો.

જ્ઞાન અને વ્યવહાર

રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવના યોગમાર્ગના મહાન ગુરુ તોતાપુરી. એ મહાન યોગી પુરુષના જીવનની આ વાત છે.

રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ પ્રત્યેના પ્રેમભાવથી પ્રેરાઈને એ લાંબા વખત લગી કલકત્તાના સુપ્રસિદ્ધ ગંગા તટવર્તી સ્થાન દક્ષિણેશ્વરમાં રહ્યા, તે દરમિયાન પંચવટીમાં વૃક્ષની નીચે જ બેસી રહેતા. તે ત્રણે કાળમાં એક પરબ્રહ્મ વિના બીજા કશાના અસ્તિત્વને માનતા નહિ, ને કહેતા કે જગત યથું જ નથી તથા છે પણ નહીં, એનું દર્શન કેવળ બ્રાંતિ અથવા અજ્ઞાનતું જ પરિણામ છે. એ તદ્દન નગ્ન રહેતા ને પોતાના આગળ ધૂણી રાખતા.

યોગની ઊંચામાં ઊંચી અવસ્થાએ પહોંચેલા હોવા છતાં એ વહેલી સવારે રોજ ધ્યાનમાં બેસતા, તે જોઈને રામકૃષ્ણદેવે એકવાર એમને પૂછ્યું કે, આવી ઉચ્ચ દશાએ પહોંચ્યા પછી પણ રોજ નિયમિત રીતે ધ્યાનમાં બેસવાની જરૂર રહે છે ?

તાતાપુરી એ વખતે ધ્યાનમાંથી ઊઠીને પિત્તળનો લોટો ઘસી રહેલા. એમણે ઉત્તર આપતાં કહ્યું, ‘ આ લોટાને રોજ રોજ ના ઘસીએ તો તે મેલો થઈ જાય, તેવી રીતે મનને પણ રોજ સાધનાપરાયણ રાખવું જોઈએ, નહિ તો તે મલિન બની જાય છે. ’

પરંતુ લોટો પિત્તળને બદલે સોનાનો હોય તો ? તો તેને રોજ ઘસવો પડે ? રામકૃષ્ણદેવનો પ્રશ્ન સાંભળીને તાતાપુરી નિરૂત્તર રહ્યા.

પરંતુ તોતાપુરીનું મન હજી સોનાના લોટા જેવું વિશુદ્ધ નહોતું થયું. એની પ્રતીતિ કરાવતો એક પ્રસંગ થોડા વખતમાં જ ઊભો થયો.

રામકૃષ્ણદેવ તોતાપુરી પાસે બેઠેલા. તોતાપુરી સવારના શાંત વાતાવરણમાં કહેતા હતા કે જે કાંઈ દેખાય છે કે અનુભવાય છે તે પ્રહ્લ જ છે, પ્રહ્લ વિના બીજું કાંઈ છે જ નહિ.

તે સાંભળીને પરમહંસદેવે પૂછ્યું કે બધું જ પ્રહ્લ છે? તો તોતાપુરી બોલ્યા કે મારા અનુભવના આધાર પર કહું છું કે બધું જ પ્રહ્લ છે.

એટલામાં તો કોઈક હલકી જાતિના માણસે આવીને તોતાપુરીની ધૂણીમાંથી અંગારા લઈને પોતાની ચલમ ભરવા માંડી.

વાત ઘણી સાધારણ હતી પરંતુ એ જોઈને તોતાપુરી રોષે ભરાઈને બોલ્યા : 'અરે! મૂર્ખ, તેં મારી ધૂણી અભડાવી નાખી? હવે તને એનો દંડ આપ્યા વિના નહીં છોડું.'

પેલો માણસ ભયનો માર્યો નાસવા માંડ્યો.

તોતાપુરી હાથમાં ચીપિયો લઈને, રૌદ્ર રૂપ ધારણ કરીને એની પાછળ પડ્યા.

એ જોઈને રામકૃષ્ણદેવ બોલ્યા, 'અરે! આ શું થયું? હમણાં તો તમે કહી રહેલા કે જે દેખાય કે અનુભવાય છે તે પ્રહ્લ જ છે અને હવે આ માણસની પાછળ કોષે ભરાઈને દોડવા ક્યાં લાગ્યા? બધું જ પ્રહ્લ છે તો શું પ્રહ્લ પ્રહ્લની પાછળ દોડી રહ્યો છે?'

એ સાંભળીને તોતાપુરીએ સંકોચમાં પડીને દોડવાનું બંધ કર્યું.

ચીપિયો નીચે મૂકીને, ધૂણી પાસે બેસીને એ કહેવા માંડ્યા : 'તેં ઠીક કહ્યું. મારે આટલો બધો ક્રોધ ના કરવો જોઈએ. શાસ્ત્રે કહ્યું છે કે મન તથા ઈન્દ્રિયો બહુ બળવાન છે. તે વિદ્વાનોને પણ પોતાના પ્રવાહમાં તાણી બાંધે છે, તે સાચું જ છે. મારામાં હજુ એટલી કચાશ છે.'

તોતાપુરી નિખાલસ મનના હોવાથી એટલું સ્વીકારી શક્યા. એ જોઈને રામકૃષ્ણદેવનો એમને મારેનો પ્રેમભાવ વધી પડ્યો.

બૂલ તો નાનીમોટી, જાણ્યેઅજાણ્યે, લગભગ સૌની થાય છે, પરંતુ બૂલને બૂલ તરીકે સ્વીકારી, સમજી, સુધારી તેનું પુનરાવર્તન ના થાય તે માટે જાગ્રત રહેનારા કેટલા છે? એવા જાગ્રત પુરુષો જ ક્રમિક વિકાસ કરીને મહાપુરુષો બની શકે છે.

એક બીજી વાત પણ સમજવા જેવી છે. જ્ઞાન ગમે તેટલું ભારે હોય પણ બુદ્ધિમાં જ સમાયેલું હોય ને એથી આગળ વધીને આચારમાં ના ઉતર્યું હોય ત્યાં સુધી જીવનમાં સુખશાંતિ નથી આપી શકતું અને સંવાદ સ્થાપીને જીવનને ધન્ય પણ નથી કરી શકતું. જ્ઞાન જીવનના નાનામોટા પ્રત્યેક વ્યવહારમાં વણાઈ જાય એ અત્યંત આવશ્યક છે. મન તથા ઈન્દ્રિયોના વેગોમાં વિદ્વાનો પણ તણાઈ જાય છે એ સાચું હોવા છતાં એ વેગોને શાંત કરી શકાય છે એ પણ એટલું જ સાચું છે. એવી રીતે તન, મન તથા ઈન્દ્રિયોના વેગો પર વિજય મેળવનાર જ સુખી ને મહાન બની શકે છે, એ સંદેશ ગીતામાં પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે. 'હે અર્જુન, આ જીવનમાં જે કામ ને ક્રોધના પરિણામે પેદા થતા વેગોને સહવાની શક્તિ કેળવે છે તે જ યોગી થાય છે ને સુખી બને છે.'

તોતાપુરીના પ્રસંગમાંથી એ સાર ગ્રહણ કરવાનો છે. ગ્રહણ કરીને બેસી રહેવાનું નથી, પણ એને જીવનમાં ઉતારવાનો છે.

રોજનીશીનાં પાનાં

શ્રી હર્ષદલાઈ હ. મહેતા

તા. ૧ જાન્યુઆરી ૧૯૬૮

રાતે વિચારેલું કે ઈશુનું નવું વર્ષ એસે છે તો જરા વહેલા ઊઠીશું. પરંતુ ઊઠવાનું મન થતું ન હતું. સાડા છ વાગ્યે એકાએક યાદ આવ્યું કે આજ સવારથી રોજ સાડા સાતથી સાડાઆઠ શ્રી યોગેશ્વરજીનાં પ્રવચનો ભારતીય વિદ્યાલવનમાં શરૂ થાય છે. શ્રી યોગેશ્વરજીના આકર્ષણે મને ઉઠાડ્યો.

ઝટ ઊઠી-પરવારીને પ્રવચનમાં પહોંચ્યો. વિષય સુંદર હતો 'યોગ'. પ્રવક્તાની મધુર વાણી આજના મુંબઈના તામસિક-રાજસિક લોકોમાં સાત્ત્વિકભાવ પ્રેરે તેવી હતી. નિયમિત રીતે પ્રવચનમાં જવાનો નિર્ણય કર્યો.

રજા હોવાથી કંઈ ધમાલ ન હતી. નૂતન વર્ષ નિમિત્તે કોઈને શુભેચ્છા-પત્ર લખવા નહિ પરંતુ આવેલ પત્રના પ્રત્યુત્તર લખવા, એવો નિર્ણય કરેલો. મદ્રાસના મિત્રના આવા એક પત્રનો ઉત્તર લખ્યો.

ખપોરની મીઠી નીંદરમાં એક સ્વપ્ન આવ્યું : હું કોઈ ઉદ્યાનમાં નવઉપાનાં દર્શન કરતો એક કાવ્ય લખી રહ્યો હતો. મારા જેવા અકવિએ એક સુંદર લાંબું કાવ્ય લખ્યું. વૈદિક-કાળની કોઈ ઉપાએ, પરમાત્મ ચેતનાનો ઉદય અને માનવ-હૃદયમાં જ્યોત પ્રકટ થતાં દિવ્યતાનો આરંભ-કાવ્યમાં આલેખાયેલ. તેની આવી એક પંક્તિ હતી :

“દેવો તણું આહાહન કરતી અમ બહારે આવી રહી આ ઉપા !”

નિદ્રાની સ્ફૂર્તિના કારણે મિત્રો સાથે નરીમાન પોઈન્ટ સુધી ફરવા ચાલતો ગયો. સૂર્યાસ્તની શોભા જોઈ પાછા ફરતાં વિચાર આવ્યો કે રાતદિવસનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે અને જીવન વ્યતીત થઈ રહ્યું છે. એ જ શું જિંદગીનો સાર છે ? આજનો દિવસ પણ ગયો. કંઈક સારો ગયો એમ લાગ્યું. રજાની મજા અને સ્વપ્નની કાવ્યરચનાના કારણે હશે ! અર્થોપાર્જન, આરામ, ફરવું અને સ્વપ્નો-એ જ શું જીવનનો સરવાળો ? કોઈ ઉત્તર ન હતો.

તા. ૨ જાન્યુઆરી ૧૯૬૮

સવારના પહોરમાં કોલેજકાળનો મારો મિત્ર સુકાન્ત આવી પહોંચ્યો. પાંચેક વર્ષે મળતાં હોઈશું. કોલેજકાળનો એ જ ચહેરો અને એ જ પહેરવેશ. પરંતુ તેની આંખોમાં કોઈ અનેરું તેજ ઊભરાતું હતું. એ આંખોમાં મારી દષ્ટિ ઠરી. એની વાણી વધુ તેજસ્વી બની હતી.

ત્રેજ્યુએટ થયા પછી જીવનની ગરેડમાં ન ગોઠવાતાં સુકાન્ત સત્યશોધક બન્યો હતો. સારાય ભારતમાં અને ખાસ તો તીર્થસ્થાનોમાં તે ફર્યો હતો. તે અનેક મહાપુરુષો, સંતો, તત્ત્વજ્ઞો, પંડિતો, રાજપુરુષો, સાહિત્યકારો, કલાકારો, વૈજ્ઞાનિકો અને તજજ્ઞોને મળ્યો હતો. વૈદિકકાળથી વર્તમાનકાળ સુધીના-વિવિધ વિષયો પરના-અનેક ગ્રંથો તેણે વાંચ્યા હતા. જીવનનો નિચોડ મળ્યો ન હતા. તેને ન તો સત્ય સાંપડ્યું હતું કે ન તો શાંતિ મળી હતી.

આખરે સુકાન્ત પ્રવાસ પતાવી દઈ એક નાનકડા ગામમાં એકાંતમાં ખોવાઈ ગયો. તેણે દષ્ટિને આંતર જગતમાં સ્થિર કરી વિશ્વનું સત્ય, જીવનનું સહસ્ય અને શાંતિ-સર્વ કંઈ ત્યાં જ છે એમ તેણે અનુભવ્યું. તેને આત્મબોધ સાંપડ્યો.

ચેતનામાં કાન્તિ થઈ ગઈ. તેની આંખો અને વાણીમાં તેજ ઊભરાયાં.

આજે વળી ઈન્દ્રી રજા હતી. અમે સારાય દિવસ વાંતામાં ગાળ્યો. સુકાન્તના સાન્નિધ્યમાં મારા મનના તરંગો શમી જતા લાગ્યા : જાણે સ્વપ્ન સાકાર થવાનું ન હોય !

મેં સુકાન્તને મારી રોજનીશીનું ગઈ કાલનું પાનું વંચાવ્યું. તેણે ખડખડાટ હસતાં કહ્યું કે : “ મને પહેલેથી જ ખ્યાલ હતો કે જીવનની સામાન્ય પરિપાટીમાંથી ઊંચે આવવાની અભીપ્સા ઊંડે ઊંડે તારામાં રહેલી છે અને તેથી જ હું તને મળવા અહીં સુધી આવ્યો. ઉપાનું તારું સ્વપ્ન સાવ નિરથક નથી. એ ઉપાનો ઉદ્દય યથાસમયે તારા હૃદય-આકાશમાં પહોંચશે. તે માટે ધર છોડી ક્યાંય નાસી જવાની અને બહાર શોધખોળ કરવાની જરૂર નથી. બસ, શાંતિથી એ ઉપાને ઝંખતો રહે-ખૂબ જ ધીરજથી, સ્થિરતાથી અને નિશ્ચલતાથી.”

સુકાન્તના આ શબ્દોએ મારા હૃદયમાં અમીસીચન કર્યું.”

તા. ૧૪ જાન્યુઆરી ૧૯૬૮ (ઉત્તરાયણ)

સવારમાં ઊડીને અગાશીમાંથી મેં જોયું તો સૂર્યપ્રકાશમાં અનેકાનેક પતંગો ઊડતા હતા. નાના ભાઈ આ જલદી જલદી પરવારી પતંગની ધમાલમાં જોડાવાની તૈયારીમાં હતા. સર્વત્ર ઉમંગ અને ઉત્સાહની સાથેમાથ અધીરતા અને અશાંતિનું વાતાવરણ હતું.

મારી અંદર કોઈ અકથ્ય અકળામણ અને મથામણ ચાલી રહી હતી. ઊંડેથી શાન્તિ ઉપર આવવા રાહ જોઈ રહી હતી. આ આંતરિક અજખો શમી જતાં કોઈ પ્રકારે માધુર્ય પ્રકાશે એવું સંવેદન ચાલી રહ્યું હતું. ધીરે ધીરે અંદરની ગૂંચ ઉકેલાતી હોય એમ હું જોઈ રહ્યો. હું શાંતિની

ઝલકનો સંસ્પર્શ પામ્યો. મન-હૃદયમાં-સર્વત્ર તે ઝલક પ્રસરી રહી.

જાણે કોઈ પ્રકાશસ્રોત મને ઘેરી વળતો લાગ્યો. મારી સંકુચિત ચેતના વિશાળતાને પામી રહી. શિથિલતાનું સ્થાન ચૈતન્યની તરંગિત ગતિએ લઈ લીધું. અંદરનું તમસ્ વિખરાયું અને ઉપાની આભા પ્રકટી. સમગ્ર જગત અને જીવન નવા સ્વરૂપે દેખાવા લાગ્યાં. નમ્નજીવનનો વિલોપ થઈ ગયો અને ઊર્ધ્વ જીવનની ઉષા આલોકિત થઈ ઊડી.

ક્ષતિજને આવરી રહેલ સુવર્ણમય પ્રકાશમાં એ આકૃતિઓનાં સ્પષ્ટ દર્શન પામ્યો : એક આકૃતિ હતી શ્રી યોગેશ્વરજીની અને બીજી સુકાન્તની. બંને તેજોમય આકૃતિઓ સ્મિતપૂર્વક આશિષ ઉચ્ચારતી ધીરે ધીરે અદ્વય થઈ ગઈ અને માત્ર પ્રકાશ રેલાઈ રહ્યાં...હવે આજે બહારની પ્રવૃત્તિઓના સ્થૂલ આલેખનની ક્યા જરૂર રહી ?

With Best Compliments from :

DYESTUFFS & CHEMICALS CORPORATION (BOMBAY)

Wholesale Stockists of :

M/s. Rainbow Industries Pvt. Ltd., Baroda-390 004

1408, Prasad Chambers, (14th Floor)

Swadeshi Mills Compound,

Near Roxy Cinema,

BOMBAY-400 004.

Phones : 354569 / 364875

સાચું સુખ પ્રાપ્ત કરવું છે?

નાનુરામ દુધરેજિયા

તુલસીદાસજીએ શ્રીરામચરિતમાનસના પ્રારંભે સંસ્કૃતમાં કરેલા મંગલાચરણના ૭ મા શ્લોકમાં પોતે રઘુનાથજીની આ ગાથા શા માટે લખી રહ્યા છે, તેના હેતુનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા એ શબ્દો આગળ કર્યા છે—“સ્વાન્તઃ સુખાય” સાચું સુખ કેને કહેવાય તે સમજવા આ શબ્દપ્રયોગ પરત્વે આપણે અહીં થોડું વિચારીશું :

એમણે એકલો ‘સુખાય’ (સુખને માટે) શબ્દ વાપર્યો નથી. તેમ ‘સ્વ સુખાય’ (મારા સુખને માટે) એવો પણ શબ્દપ્રયોગ કર્યો નથી. એમણે ‘સ્વાન્તઃ સુખાય’ (મારા અંતરના સુખને માટે) એવો શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે.

સુખ કેણું નથી ઈચ્છતું? સુખ કેને નથી જોઈતું? સૌને જોઈએ છે. આપણે જીવનભર જે કંઈ કરતા રહીએ છીએ તેનો એક માત્ર હેતુ શું સુખની પ્રાપ્તિ નથી હોતો? ‘માણસ એટલે સુખવાંચ્છુ પ્રાણી’ એક ચિંતકે માનવની આવી વ્યાખ્યા કરી છે. આપણે આપણે તેમ જ આસપાસના સૌનો વિચાર કરીશું તો આ તથ્ય સમજાયા વિના નહિ રહે કે, માણસ જે કંઈ કરે છે—વેપાર, નોકરી આદિ તે બધાનો હેતુ સુખ મેળવવાનો જ હોય છે. સંપત્તિ એકત્ર કરે છે સુખ માટે. મકાન બાંધે છે સુખ માટે. વાહનો વસાવે છે સુખ માટે. બીજાની સેવા કરે છે સુખ માટે. પૂજા-પાઠ, દાન-પુણ્ય આદિ કરે છે સુખ માટે. આમ સુખ એ એક માત્ર જીવનની બધી પ્રવૃત્તિઓનું લક્ષ્યસ્થાન છે. માનવજીવનનું આરાધ્ય તત્ત્વ છે.

પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે સુખ મળે છે ખરું? હા, કેઈ બડલાગીન! બાકીનાના હાથમાં આવે છે સુખને બદલે દુઃખ. દુઃખ કેઈ ઈચ્છતું નથી, પણ તેની પ્રાપ્તિ માટે પુરુષાર્થ તો કરે જ શાના? અને છતાં સુખ માટે કરેલો પુરુષાર્થ દુઃખપ્રાપ્તિમાં પરિણમે છે. ગંતવ્ય સ્થાન સુખ હતું, ગાડી જઈ ન બીલી રહે છે દુઃખના સ્ટેશને. આવું ક્યારે બને? જ્યારે આપણા પુરુષાર્થની દિશા સાચી હોવાને બદલે ખોટી હોય, આપણી ગાડી ભળતા પાટે ચાલી રહી હોય.

એ વાત તો સૌ સ્વીકારે કે કેરી પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આંખો જ વાવવો જોઈએ, બોરડી નહિ! બોરડી વાવનાર કેરીની આશા રાખે તો તેને આપણે ડાહ્યો નહિ કહીએ. તેમ જગતમાં સુખપ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ બધા જ કરે છે, પરંતુ તે પ્રયાસ સાચી દિશાના હોતા નથી. કેઈ સંપત્તિમાં, કેઈ અધિકારમાં, કેઈ કીર્તિમાં, કેઈ વ્યક્તિઓમાં આમ મહદ્ અંશે વસ્તુઓમાં સુખ શોધે છે. અને વસ્તુઓ ક્ષણજીવી હોવાથી તેમાંથી મળતું સુખ અંતે દુઃખનું કારણ બની રહે છે.

આથી પ્રથમ તો સુખ એટલે શું તે સમજી લેવું જોઈએ.

‘સુખ’નો સાચો અર્થ આવો થઈ શકે કે સુખ એટલે ગમતી પરિસ્થિતિ. અણગમતી પરિસ્થિતિ તે દુઃખ. આજે શાસ્ત્રીય ભાષામાં મૂકીએ તો —

અનુકૂલ વેદનીયમ્ સુખમ્ ।

પ્રતિકૂલ વેદનીયમ્ દુઃખમ્ ।

આ વ્યાખ્યા જોતાં સમજાશે કે તે સ્વકેન્દ્રી વ્યાખ્યા છે, અબાધિત નથી. અને તે ખરું પણ છે. ધૂમ્રપાન કરનાર વ્યક્તિને તે પ્રવૃત્તિ સુખદાયી લાગે, ધૂમ્રપાન ન કરનારને એના ધૂમાડા પણ ત્રાસદાયક-દુઃખદાયક લાગે. મને વેપારમાં ખોટ ભાય તે મારે માટે દુઃખ હોય, પણ મારા કેઈ હરીફ

વેપારી હોય તો તેને માટે તે સુખદ બની રહે. વળી મારું આજનું સુખ તે ભવિષ્યનું પણ સુખ હોઈ શકે, એવું પણ નથી ! જેમકે સંતાનપ્રાપ્તિ સુખ મનાય. પહેલા સંતાન વખતે માતાપિતાને અવર્ણનીય સુખ થાય. પરંતુ એ લંગાર વણ-થંભી ચાલ્યા કરે તો ? તો તે ચિંતાનો-દુઃખનો વિષય બની રહે.

કારણકે, આ બધાં બાહ્ય સુખો છે. બાહ્ય સુખ તે સાચું સુખ નથી. તેથી તુલસીદાસજીએ કામના કરી છે 'સ્વાન્તઃ સુખાય'—મારા અંતરના સુખ માટે.

જેને સાચું સુખ કહીએ, દુઃખ વિનાનું આત્મિક સુખ કહીએ તે બહાર કયાંય નથી, આપણી અંદર છે, અંતઃકરણમાં છે. તેની પ્રાપ્તિ તે સાચી સુખપ્રાપ્તિ છે. માણસ એના તરફ તો ધ્યાન જ આપતો નથી, બાહ્ય વસ્તુઓમાં જ સુખ શોધે છે. પછી તેના હાથમાં સુખ આવે પણ શી રીતે ?

આપણા જીવનનો હેતુ જ આ અંતઃકરણના સુખની પ્રાપ્તિ કરવાનો છે. તુલસીદાસજીએ કહ્યું છે કે : 'મોક્ષ કર દ્વારા' માનવ અવતાર મોક્ષનો દરવાજો છે. મોક્ષ-મુક્તિ એટલે જ આત્મિક સુખની ઉપલબ્ધિ.

'સુખ' શબ્દની થોડી જાણિ છે તેનો પણ વિચાર કરીએ : 'સુખ' શબ્દ માનવીનું સર્જન છે. પોતાને ગમતી પરિસ્થિતિ માટે તેમણે પ્રયત્ન કર્યો એ શબ્દ છે. સુખ એટલે શું ? એ બધા જ સમજતા હોવાથી તુલસીદાસજીએ તે શબ્દનો અહીં ઉપયોગ કર્યો છે. પરંતુ 'અંતઃકરણનું સુખ' તેને માટે ઉચિત શબ્દ હોય તો તે 'આનંદ' છે.

અંતઃકરણ એ આપણી અંદરનું વ્યક્તિગત ચેતન તત્ત્વ છે. જેને આપણે આપણો જીવાત્મા કહીએ. શાસ્ત્રોએ તેને સૂક્ષ્મ શરીર પણ ગણાવેલ છે. આ આપણું વ્યક્તિગત ચેતન

તત્ત્વ પરમતત્ત્વની સાથે સંકળાયેલું હોય છે. પરમતત્ત્વને સમજવા આપણે શબ્દ વાપરીએ છીએ 'સત્-ચિત્-આનંદ - સચ્ચિદાનંદ.' એટલે આનંદ તે એનો સ્વભાવ છે, સહજ ઉપલબ્ધિ છે. માણસ પોતાની અંદરના ચેતન તત્ત્વની સાનિધ્યમાં પહોંચી જાય તો આનંદ આપોઆપ ઉપલબ્ધિ બની રહે.

સાચા જ્ઞાનીઓ, ભક્તો, આધ્યાત્મિક પુરુષો સદા ચલ-ચિતર વિનાના આનંદમાં દેખાતા હોવાનું કારણ આ જ હોય છે કે તેઓ અંદરના તત્ત્વ સાથે અને તેના દ્વારા પરમતત્ત્વ સાથેના અનુસંધાનમાં હોવાથી તેને આ આનંદની ઉપલબ્ધિ સહજ પ્રાપ્ત હોય છે.

વળી બાહ્ય વસ્તુઓમાં જે સુખ મળે છે તે પણ અંતઃકરણના સુખનું જ પ્રતિબિંબ હોય છે. અંતઃકરણ જ્યારે કામનાઓ વિનાનું સ્થિર હોય છે ત્યારે તેમાંથી આનંદનો સહજ પ્રવાહ પેદા થતો હોય છે. દૂધપાક ખાવાની ઇચ્છા થઈ, અંતઃકરણ અચળ બન્યું. દૂધપાક ખાધો, અંતઃકરણ સ્થિર થઈ. અને તે સ્થિર થતાં જ તેમાં રહેલા આનંદનો આપણે સ્પર્શ થાય છે. આપણે માની લઈએ છીએ કે પેલો દૂધપાક ખાવાથી એ આનંદ થયો. ભ્રમ છે એ. જેમ કૂતરું સૂકા હાડકાને રસપૂર્વક ચાવતું હોય છે. હાડકામાં તો રસ હોતો જ નથી, પરંતુ તે ચાવવા જતાં કૂતરાનાં પેઠાં છોલાય છે તેમાંથી જે લોહી નીકળે છે તે સ્વાસ્થિ લાગે છે. કૂતરો માને છે કે એ રસ હાડકામાંથી મળી રહ્યો છે. આવું જ આપણું પણ છે. બાહ્ય વસ્તુમાં જ્યારે પણ આનંદ અનુભવાય છે ત્યારે તે આનંદ તે વસ્તુમાં હોતો નથી; પરંતુ તે મળતાં અંતઃકરણમાંનું સ્પંદન જે થોડી ક્ષણ પૂરતું શમે છે, તેના કારણે આત્મતત્ત્વમાંના સ્વાભાવિક આનંદનો આપણને સ્પર્શ થઈ જતો હોય છે.

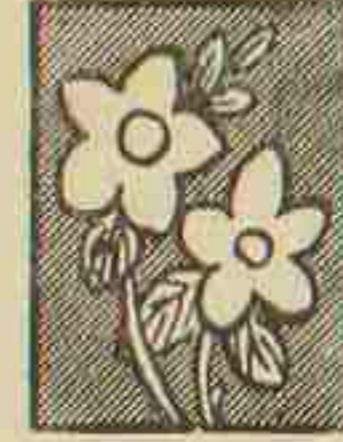
આથી, આપણે જો પરમસુખ-ઇચ્છતા હોઈએ તો ઈન્દ્રિયોના સુખને બદલે અંતરના સુખની પ્રાપ્તિ તરફ વળીએ. કેરી મેળવવાનો માર્ગ એ છે, બાકીના ઘોરડી વાવવાના ને ઘોર પ્રાપ્ત કરવાના જ માર્ગો છે.

તુલસીદાસજી માનસ લખીને સ્વાન્તઃ સુખની ઉપલબ્ધિ કરી શક્યા છે. એમણે પોતે જ માનસના ઉપસંહારમાં કહ્યું છે : 'સ્વાન્તસ્તમઃ શાન્તયે' આપણે પણ એવી પરમ શાંતિ અને પરમ આનંદની પરમ સુખની ઇચ્છા કરતા હોઈએ તો શ્રી રામચરિતમાનસનું સર્વાંગીણ અનુશીલન કરવું રહે છે.

- પ્રસિદ્ધ ઘઈ ચૂક્યાં છે : 'સાઈ સંગીત' મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજીનું સાઈબાબાની લલિતથી ભરપૂર ૧૦૮ ગીતોનું પુસ્તક. (ખીજી આવૃત્તિ) કિંમત : રૂ. ૪-૫૦, પોસ્ટેજ અલગ.
- મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજીનો ઈશ્વરના પ્રેમ ને લલિતથી સભર ગીતોનો સંગ્રહ : 'પ્રસાદ' કિંમત : રૂ. ૫-૦૦, પોસ્ટેજ અલગ. પ્રાપ્તિસ્થાન : સંસ્કાર સાહિત્ય મંદિર, દરબાર ગઢ, ભાવનગર-૧
- પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીના 'અધ્યાત્મ'માં પ્રસિદ્ધ કરેલા ફેટાઓ નાની અને મોટી સાઈઝમાં મળશે. ભાવના સ્ટુડીઓ, દાણાપીઠ, ભાવનગર-૧.

With Best Compliments From :—

D. Kantilal and Co.

DYES CHEMICALS
COMMISSION AGENTS
&
GENERAL MERCHANTS

212, Samuel Street, Vadgadi
Bombay-400 003

Phone :

Office : 337910, 323461, 339679

Resi. : 475673 D. K. Shah, 662085 K.S. Vora

“ પ્રત્યેક ભક્તના જીવનમાં સત્ય, ધર્મ, શાન્તિ અને પ્રેમનો
આવિર્ભાવ શ્રી સત્ય સાઈબાબા-ચાહે છે. પરમ શક્તિનું મૂર્ત
સ્વરૂપ દિવ્ય પ્રેમ છે. આત્મા સાથે આત્માનું ઐક્ય-સમગ્ર
જડ અને ચેતન જગતની સર્વવસ્તુઓ સાથેનું ઐક્ય-એટલે જ
પરમાત્માની પરમ શક્તિ સાથેનું ઐક્ય. ”

—સત્ય સાઈબાબા

‘ સાઈનાથ, નમુ પ્રસન્ન મનથી, ઇન્છા બધીએ પૂરા ’

શ્રી સાઈ કન્સ્ટ્રક્શન

પી. ડબ્લ્યુ. ડી. કોન્ટ્રેક્ટર્સ

આહવા (જિ. ડાંગ)